

Itzulpen baten eta bere zuzenketaren arteko konparazio-azterketa

Joseba Mikel Garmendia Albarracín

I. Sarrera

1876. urtean Foruak erabat galtzen direla eta, aldakuntza garrantzitsuak gertatzen dira Hego Euskal Herrian. Foruak galduak izanik, hizkuntza salbatzeko eta indartzeko ardura sortzen da; eta euskararen alde lan egiteko kontzientzia, apeztaraziz beste, jende gehiagok orain hartzen du.

Kontzientzi hartze horretan D'Abbadiek antolaturiko euskal jaiak eta poesi lehiaketak azaltzen dira; era berean, Lore-jokeek inoiz izan ez zuten ospea lortzen dute. Gainera, euskarazko produkzioa nahartu egiten da hesparru berriak, antzerkia, saioa eta narratiba alegia, bereganatuz.

Gipuzkoan mugimendu literario garrantzitsua jaiotzen da, Villasanteren hitzetan: *"un movimiento áltamente simpático por lo espontáneo y por ser fruto de la vida"* (1); eta J. Zabaletak dioenez, *"herriaren ahotik jaso zuten hizkuntza prosa literarioaren mailara jasotzen jakin zuten"* (2).

Gipuzkoako mugimendu honetan, Manterolaren eskutik, garai horretako idazle aipagarrienak eta euskal letren lantzeko izerdiak bilduko eta (landuko) koordinatuko dituen **Euskal Erria** aldizkaria sor-

tzen da. Bertan Manterolak, **Cancionero Vasco**-ren idazleak eta **Euskal Erria** aldizkariaren sortzaileak; Antonio Arzac poetak; Carmelo Echegaray historialariak; euskal antzerkiaren sortzaileetako bat den Marcelino Soroak; Francisco Lopez Alén, sari literario askoren irabazleak; Gregorio Arrue itzultzaile famatuak; eta lan honen ardatza den Manuel Antiak lagunduko dute.

Belaunaldi honen zeregin garrantzitsua eta zabal bat ere itzulpena izan zen, bai beste hizkuntzetatik, gazteleratik batipat, euskarara, edota dialektu batetik beste batetarakoa. Lan honetan aipagarrienak Gregorio Arrue, zeinak itzulpen zerrenda luzeatik ospez altxatzen den **Bravanteo Genovevaren bizitz arrigarri miragarria** idatzi eta Mogelen **Peru Abarka** gipuzkerara bihurtu bait zuen, eta Manuel Antonio Antia.

Euskal literaturaren berpizte honetan, balio handiko zeregina eduki izan zuten inprimategiek. Guztiz aipatzekoa da, Tolosako Eusebio Lopez editorea. Hiztegiak, gramatikak, historiako liburuak eta oraindik argitaratu gabe zeuden aintzinako obrak editatu zituen. Adibide batzu emateko, besterik gabe: Aizkibel eta Novia de Salcedoren hiztegiak, Mogel-en Peru Abarka, Astarloaren **Discursos filosóficos**, Larramendiren koreografia, P. Henao-ren **Antigüedades**, P. Moreten **Analeak**...

Garaian dagoeneko kokaturik gaudela eta, lotu gatzazkion hariari.

1983. urtean Tolosan XIX. mende azkenaldiko eskuzkribu bat aurkitu zen. Eskuzkribu hau Manuel Antonio Antiak eginiko Fray Leopoldo de Cherancé kaputxinoaren **Vida de San Francisco de Asís** liburuaren itzulpena da, frantzesezko jatorrizko argitalpenetik egina, ziurrenena, Antiak berak liburuaren izenburuan ziurtatu ez baina aditzera uzten duen bezala. Interesatzen zaionari esan, eskuzkribuak egungo folio bikoitzeko tamaina duela eta paperaren marka Arrillaga dela, erdialdean zuhaitza duen eskutu koroaduna duelarik.

Itzultzailea

Baina, M. A. Antiaz zerbait gehiago ezagutu dezagun. Urretxun jaio zen 1830-ko Maiatzaren 6an. Oñatin Filosofia eta Iruñean Teologia ikasiko du. Leitzan kapelaua eta Urnietan 1857-1894 urteren ze-

har erretorea izan zen. 37 urte zituelarik, P. Claret-en **Camino recto y seguro para el cielo, lección para el devoto carmelita, devoción de los siete domingos de San José** liburuaren itzulpena burutzen du, geroztik bederatziz ediziotaraino iritsiko zena. 48 urte zituela **Kristaua elizan** argitaratzen du eta segidako urteetan deboziozko liburuak eta dozena bat itzulpen idazten ditu. **Euskal Herria** eta **Euskalzale** aldizkarietan laguntzen du artikuluak eta olerkiak idatziz. Urnietako euskal jaietan Abbadierekin lankidetzen da. Oiartzuneko lehiaketan saritua gertatzen da. Azkenik, 1894ean Urnietan hiltzen da. Karmelo Echegarayren hitzetan: "*Erderatik euskarara bihurtzen, gutxi bezelakoa zen*" (3).

Antiak liburu batzu Tolosako E. Lopezen inprimategian argitaratu zituen, **Karmelatar debotoarentzat ikasbidea** itzulpena bai bederen, azalean E. Lopezen izena agertzen bait da (4).

Aita San Franzisko Asiskoaren Bizitza itzulpena ere idatzi zuen. Honela dio eskuzkribuaren haseran: "*Aita San Franzisko Asiskoaren Bizitza. (1.182-1.226). Aita Leopoldo Cherancé, kaputxi-noen ordenakoak Pranzez hizkuntzan argitaratu zuenetik Giputz-euskarara. Manuel Antonio Antia, Urnietako erretoreak itzulia*".

Antiak, hil aurretik, geroago argitara zezan behar bada, E. Lopezi eman nahi zion. Eskuzkribuaren azalean honela bait dio: "*Este manuscrito es propiedad Eusebio Lopez, editor de Tolosa por regalo de la familia según voluntad del traductor; antes de su muerte. Tolosa y mayo 22-1.901. Eusebio Lopez*".

Historia ez da hemen amaitzen. E. Lopezek, antza denez, itzulpen hau argitaratu nahi zuen eta horretarako eskuzkribua norbaiti zuzenketak egin zitzaizkion; zuzentzailea M. A. Antia bera ez dela bistan ikusten da, besterik gabe zuzenketetako letra bera ere egilearenaren oso bestelakoa delako, eta ikusiko den bezala, bata eta besteak hizkuntz eredu osodesberdinari erantzuten diotelako. Zuzentzaile ezezagun horrek, beraz, liburuaren "Itz-Aurrea" eta "Lenbiziko berezierra" zatiak zuzendu zituen. Zuzenketa hauetan J. Zabaletak dioen bezala, "*XIX mendearen amaiera eta XXaren haserarekin batera euskarari dagokionean gertatzen den hizkuntz erizpide "aldaketa"*" (5) ikus daiteke". Zuzenketa hauei dagokienaz beranduago mintzatuko gara zabalago.

Lan honen helburua, lehenik, Antiak dagien itzulpenaren azterketa izango da; Antia-aren itzulpenaren eta zuzentzailearen arteko hiz-

kuntz erizpideen gonbaraketa bigarrennez; eta azkenik, zuzentzailea nor den aztertu eta frogatzen saiatuko gara.

II. Sorburu testuarekiko itzulpen testuaren azterketa

II.1.

Antiak egindako, Fray Leopoldo de Cherancék idatziriko Asisko Franzisko santuaren bizitzaren itzulpena bere sorburu testuarekin (SH) konparatuz aztertzerakoan, J.M. Zabaletak **"Informazio irabazi eta galerak testu juridiko baten itzulpenean. Usurbilko erriyaren ordenantzak (1888)"** artikuluan (6) erabiltzen duen azterketa mota jarraitu izan da, hots, xede testuan (XH) gertatzen diren informazio galerak eta irabaziak.

Azterketa honetarako, itzulpeneko "Itz-aurrea" eta "Lenbiziko bereziera" erabili izan da, hots, aipatzen ari garen eskuzkribuko lehen 16 orrialdeak eta gaztelaniazko 31, gaztelaniazko testua bait darabilgu jatorrizko bezala.

SH-ko testuko hitzaurrean 12 ahapaldi daude, aldiz, XH-n 11. Hau ahapaldi batzuren fusioz gertatzen da. "Lenbiziko bereziera"-ri dagokionez, SH-n 56 ahapaldi eta hauek elkartzean edota ez itzul-tzean, XH-n 36 bakarrik daude.

Zuzentzen zaion irakurlegoari dagokionez, ezberdintasunak badaude bi testuen aldetik. Lehenik, kulturalki irakurlegoa banagarria da, SH-ko irakurlegoa erdalduna bait da, eta aldiz, XH-koa euskalduna edo gehienez jota, elebiduna. Baina, bada beste diferentzi garrantzitsuagoa: Antiak bere itzulpena jatorrizko testukoa baino irakurlego herrikoiago, zabalago, arruntagoari zuzentzeko asmoz egiten du, horrela azaltzen dute behinik behin lexikoaren zehaztasunaren murrizpenak, latinezko ziten itzulpenak, eta batez ere, SH-ko esamolde konplexuen herrizkerapenak eta sinpleagotzeak. Honek dakarren ondorioa, balio literarioaren txiroketa da, espresioak desagertu egiten bait dira, errekurtsio literarioak deuseztu... Hala ere, literario alorrean galtzen duena, ulerenaren erraztasunean irabazten du.

II.2.

Itzulpen testuetan normalena informazio galera gertatzen da; aldiz, arrazoi batzuren bidez informazio irabaziak ere gerta litezke, eta hona hemen, Antiak XH-n ezartzen dituen informazio irabazi mota batzuk, argibide izango dituzten adibideekin.

1. Lehendik adierazirik zeuden informazio batzuren errepikape-na, era horretara testuaren ulerpen hobeagoa lortzen duelarik. Hau SH testuan agertzen diren izenordeak gordetzen duten esanahia XH testuan ezartean.

– Para refutarla victoriosamente
Erreparu oni bear bezela erantzuteko
 (Itz-Aurrea, 2. prrf.)

– Resistiendo aquella y triunfando esta
nola izaerari gogor egiten zion eta grazia garai ateratzen
zan (I.A.-7) (7)

Edota sintagma batzu berriro errepikatuz gertatzen da, batzutan paralelismoa lortzen duelarik.

– En cuanto la criatura pueda asemejarse al creador y la
 propia-copia al modelo
Kriaturakriatzaillari iruditual dezayokean ambatean eta
imajina bere moldeari iruditu al dezayokean moduan
 (Lenbiziko bereziera, 5. prrf.)

2. Inplizito dagoen informazioa esplizitoki agertzen da xede tes-tuan; zenbaitetan zehazten den informazioa testuan derrigor inplizitu ez dagoena da, itzultzaileak bere irakurlea ezjakintzat jotzen duelako zehaztua baizik. Hala, ondoko lehen adibidean, "beste" denean jakina da "berri" dela; baina hurren bigarre-nean, "Alpeak" ez ziren nonbait "mendi" bezala ezagunak eus-kal irakurle debotoarentzat.

– Una más
beste berri bat (I.A.-1)

- Por los Alpes
Alpe-mendietatik (L.B.-1)
 - Antes de la era vulgar
Jesu-Kristo mundura etorri baño lenago (L.B.-1)
 - Jesus en Nazaret
Jesus aurrarenak Nazareten (L.B.-15)
 - Que comprende el tiempo transcurrido desde su adolescencia a su conversión (1196 a 1206)
bere gaztetasunetatik konbertitu zen arterañoako amar urte aetan (1.196 tik 1.206 era) (L.B.-25)
3. Itzultzailearen iritziz edo kulturaren ohituraz, badaude beti kalifikazio konkretuen eransketa egiten zaien kontzeptu batzu, hau orokorki erlijiozkoetan ematen delarik.
- A la memoria de nuestro Fundador
gure fundatzaile santuari (I.A.-7)
 - Como otro Simeon
Simeon zarrak bezela (L.B.-10)
 - La providencia
Jaungoikoaren Probidentzia (L.B.-15)
4. Lexikoaren mailan, erdaratik mailegua hartu nahi bada, mailegu horren ondoan konjunktio disyuntiboaren bidez elkartuz euskarazko hitzaren, gehienetan herrikoia ez dana, ezarketa gertatzen da.
- La naturaleza
izaera edo naturalezak (I.A.-7)
 - Su clima
Bere klima edo aizetorkia (L.B.-1)
5. Badago beste informazio irabazi mota garrantzitsubat. Hau itzulpenean itzultzailearen subjektibismoa agertzean jasotzen da. Eta orokorki bi modutara gerta daiteke:

5.1. Lehenbizi, SH testuko informazioak interpretatu egiten ditu itzultzaileak.

- Temerosos de que el error no adquiriese el beneficio de la prescripción
Denboraren buruan utsegiteak egiaztat hartu etzitetzen (I.A.-13)
- En nuestra patria
Gure artean (I.A.-11)
- Antes de la era vulgar
Jesu-Kristo mundura etorri baño lenago (L.B.-1)
- Los principes de las tinieblas
infernuko deabruak (L.B.-10)
- Para que nadie equivocase el sentido de su misión
guziak ezagutu zezaten Jaungoikoak bialdutako lam-bidean zebillela (L.B.-33)
- Por modo sobrenatural
millagro (L.B.-33)
- Sus disipaciones
Zabarkiro igarotako urteakgatik (L.B.-32)

5.2. Itzultzaileak bere eritzia ematen du; hemen behar bada, itzultzailearen ideologia nabari daiteke.

- Contra los desbordamientos, nunca vistos, de la presente generación
Ondatu ez ditzan gizaldi onetako lasaikeriak, ugol-dearen gisan artzen duten guzia menderatzen dutenak (I.A.-9)
- Fomentar las felices inclinaciones que iba descubriendo en su hijo
Semeagan ikusten zituan ekarrai onak indartzen, au iriste arren ezertan artu gabe neke eta alegiñ guziak (L.B.-17)

- La dorada copa
Atsegiñezko edontzi urreztua (L.B.-25)
- En el firmamento de su Iglesia
Eleizaren zeru urdiñ eder horretan (L.B.-36)

II.3.

Informazio galeretan denetarik gerta daiteke, bai ahapaldi osoren desagerpena, bai puntualizazio batzurena, informazio aspektu batzurena, bai generalizazioaren bidez, bai konplexutasunak sinpleagotuz... Literalki ere, galerak nabarmentzen dira.

1. Informazio galera garrantzitsuenak Antiak itzultzen ez dituen ahapaldi luzeen desagerketak dira. Honen arrazoi noski, Antia-
ren iritzi subjektiboan bilatu beharko litzateke.

Horrela badirudi batzuetan deskripzio hutsa delako kentzen duela. Adibidez, jatorrizko testuaren lehenengo kapituluaren 2. eta 3. orrialdetan 40 lerro kentzen ditu, "Si el lector quiere cerciorarse... sencillas costumbres" zatia hain zuzen, eta Horrek garrantzi handiko galera esan nahi du, geroago zuzenean eta zer diren adierazi gabe izen propio batzu agertzen direlako zer diren esan gabe; hots, konkretuki Espoleto eta Perusa hiriak zirela eta ez beste zerbait, itzultzaileak ezabatu duen zati horretan adierazten zen.

Beste batzutan, pentsakizun metafisikoak kentzen ditu, hala nola, 9. orrialdeko 16 hileretako "¿No tenía razon en proceder... el resultado que apetecía" zatia.

Gerta daiteke baita ere, kentzen dituen zatiak laburtuz itzulpe-
nean txertatzea, hala nola adibidez, 12. orrialdeko 46 ileretako "Por entonces fué... opulencia en que habia caído" zatia, "Lembiziko bereziera"ren 20. paragrafoan lau ileretan laburtua azal-
tzen da.

Edota, 19. orrialdeko 56 ileretako historiazko "y vinieron so-
bre él... y la victoria de los perusinos" zatia 5 ileretako labur-
pen bat du 30. parrafoan.

2. Beste informazio galera mota, ez paragrafoak kentzea bezain garrantzitsua, puntualizazio edota gehienbat proposizio esplikatiben desagerketak dira. Hona hemen adibide batzu:
 - de quienes todos hacen justos y grandes elogios (I.A.-4)
 - el interes que siempre despierta la narración de un contenido poraneo (I.A.-5)
 - en medio de una naturaleza incomparable (L.B.-2)
 - que tanto se esmeraron en retratar al Fundador, al Taumaturgo, al santo (L.B.-15)
 - en el cual retrato bien se echa de ver el tipo elegante y delicado de los pobladores de Umbría (L.B.-23)
 - por su caracter facilísimo y llena de contrastes y aquella su cortesía caballeresca y su rectitud jamás desmentida (L.B.-23)
3. Maila txikiagoan, informazio galera itzultzailearen iritziz, informazioaren aspektu batzu kentzean jasotzen da.
 - la vida de nuestro heroe
gizon miragarri honi (I.A.-17)
 - sus altos ejemplos
beraren ejemploak (I.A.-9)
 - la acción de gracia
Graziak (L.B.-12)
 - el recuerdo de las primeras sonrisas
aren lenbiziko parra gozoak (L.B.-15)
 - los antiguos historiadores de San Francisco
San Franzisko-ren kondairatzaileak (L.B.-15)
 - algun amigo de la familia
adiskideren batek (L.B.-20)
4. Esamolde konplexu eta kultuak ezin itzuli edo itzuliz gero euskaraz esaldi behartuegi geratzen delako edo itzultzaileari beharrezkoa ez den soberako informazio gehikuntza iruditzen zaiolako, sinpleagotu egiten du, informazio galera sortuz.

- Formamos en el fondo del alma propósito de restablecer la verdad de los hechos
egokariak, gertatu bezela esateko asmoa artu genuen (I.A.-3)
- Por no consentir que perdiese
galdu ez dadin (I.A.-4)
- Son las mismas palabras que del autor
ala dio berak (I.A.-4)
- El éxito y el contento han excedido a nuestras esperanzas
Geure lan au uste baño obeto atera zaigu (I.A.-6)
- A todos los hijos del Sérafico Padre, cualquiera que sea la rama á que pertenezcan
Aita onen ume, ordena guzietakoei (I.A.-9)
- á su vuelta
echera itzultzean (L.B.-13)
- las primeras balbucientes palabras,... aquellas primeras expansiones de vida
itz-erdiskak eta jostachoak (L.B.-15)
- el momento de formar la inteligencia de Francisco
eskolatzeko denbora (L.B.-19)

5. Lexiko mailan, erdaraz hitz batzu zehazteagatik edo zehaztuegiak agertzen dira, adjetiboen bidez orokorki, eta matizazio hauek ez dira euskarara itzuli, eta eta horretara euskaraz adjetibo gutxiago eta esanahiaz orokorrak agertzen dira.

- nuevos y espaciosos campos
bide berriak (I.A.-3)
- vivisima y clara luz
argitasun handia (I.A.-5)
- la parte activa y principalísima
parte aundia (L.B.-18)
- buscado y solicitado por todos
guziak billatzen duten (L.B.-25)

- la niñez, la adolescencia y la juventud
aurtasuna eta gaztetasuna (L.B.-35)
6. Itzultzailearen iritziz ezagututzat ematen duelako edota testuiguruan beste leku batean aipatuak daudelako, informazio esplizitoak inplizitoki ezartzen ditu.
- una de las obras maestras de la Edad Media,...
composición anónima de principios del siglo XIV
XIV garreneunkariarenaurrean argitaratu zan itzkriburik onenetako bat egillearen izen gabe (I.A.-5)
 - los fines que nos hemos propuesto
gure asmoa (I.A.-7)
 - Mas aunque callen los historiadores sobre estos puntos
Alaz guziaz ere, (L.B.-15)
7. Beste galera mota, eta ez informazioari buruzkoa, aldaketa semantiko, sintaktiko, morfologikoek balio literarioan dute eragina da. Eragin honek espresatzeko errekursoen aldaketa eta jatorrizkoarekiko galerak sortzen ditu.
- Balio literarioaren galera hau, neurri nabarmenean, hizkera kulturen irudi diren esamolde konplexuak sinpleagotzean ikus-ten dugu. Hona hemen bi adibide:
- Formamos en el fondo del alma propósito de...
asmoa artu genuen (L.A.-3)
 - El éxito y el contento han excedido a nuestras esperanzas
Geure lan au uste baño obeto atera zaigu (I.A.-6)
- Itzulpenak jatorrizko testuak duen gorespen, indar goratzailea ere galtzen du. Galera hau adjetiboetan argi nabaritzen da: alde batetik, gradu positibo erlatiboazko adjetiboak gradu positiboan itzultzen ditu maiz. Adibidez,
- el alma humildísima del mendigo
eskale umillaren anima (I.A.-7)
 - su fisonomía originalísima
izan zuten ichura berekia (I.A.-7)

eta bestetik, adjetibo ugaritasunez ematen diren matizazioak, gehienetan balio superlatiboak diren matizazioak, galduegiten dira zehaztasun gutxiko adjetibo gutxiagoz itzultzean,

—nuevos y espaciosos campos

bide berriak (I.A.-3)

—vivisima y clara luz

argitasun aundia (I.A.-5)

—La parte activa y principalísima

parte aundia (L.B.-18)

Itzulpenean figura erretorikoak galdu egiten dira, baita ere, metaforak adibidez:

—aquellas primeras expansiones de vida

jostachoak (L.B.-15)

—la aurora de su existencia

beraren jayotza

Personifikazioak

—la naturaleza... si publica la omnipotencia del Creador, tambien habla de su bondad (izaera)

izaera... Egillearen guziala sentiarazten badu ere, era berean bere ondasuna adierazten duena (L.B.-1)

Litoteak

—no habrá de buena fe que no vea...

gizon prestu guziak... ikusiko behar dituzte (L.B.-12)

II.4.

Lexikoaren aldetik, gaztelaniazko hitz zehatzak adierazteko sarritan Antiak hitz bakarra erabili beharrean edo erdarakadak erabili beharrean, hitz horren esanahia esplizitoki azaltzen du.

—valor intrínseco

berez daukan balioa (I.A.-5)

- anónimo
egillearen izen gabe (I.A.-5)
- pintar
nolakoa zen agertzea (I.A.-7)
- la abnegación
bere buruaren ukatzeak (L.B.-17)
- a quien exorcizaban
eleizako orazioakiñ gaizkiñak kentzen ari zizayozkatela
(L.B.-11)

Itzulpen modu honetan, informazio irabazia gertatzen da, inplizitoa dagoena esplizitoki azaltzen delako.

II.5.

Ondorioz, esan behar da, itzultzaileak testua herrikoiago bihurtzen duela, alderantziz, balio literarioan galdu egiten duela. Dena, dela, garai hartako errekurtsuekin, hau da, neologismorik edo maileguzko hitzik erabili gabe, informazio konplexu asko itzuli ahal izan du: esanahi gehiena hatzemanetz.

Hala ere, M. A. Antiak euskal itzulpenaren historian duen balioa, edo testu honek duen itzulpen balioa bere neurrian hatzemandeko, perspektiba historiko zabalagoa behar da, eta bere garaiko itzulpengintza-ren testuinguruan kokatu. Hori, ordea, ez dago idazki honen ahalmenean ez asmoetan.

III. Antiaren itzulpena eta testu zuzenduaren arteko gonbaraketa

Sarreran aipatu dugun bezala, Tolosako E. Lopez editoreak Antia-ren idatzia argitaratu nahiean norbaiti utzi zion zuzendu zezan. Zuzenketak jatorrizko eskuzkribuaren gainean eginik daude eta lehenago adierazi den bezala, bi garaietako euskararen joskera eta euskararekiko ikuspegiak kontrastatzeko lekuko ezin hobea dira.

Zati honetan lan honen bigarren parteari helduko natzaio; Antiaren itzulpena eta testu zuzenduarien arteko gonbaraziotik jasotzen diren al-daketa gehien-gehienak, bai ortografikoak, bai morfologikoak, bai sintaktikoak, bai lexikozkoak. Finean, ondorioak atera ahal izango dira.

Hona hemen bigarren zati honetan aztertzen denaren klasifikazioa:

1. Ortografia.
2. Azken -a berezkoa. Atzizkiak. Deklinabidea.
3. Komunztadura.
4. Atributoa.
5. Aditza.
6. Perpaus bakunak.
 - 6.1. Galderak.
 - 6.2. Harriurazko perpausak.
7. Perpaus elkartuak.
 - 7.1. Proposizio konpletibak.
 - 7.2. Erlatibozko proposizioak.
 - 7.3. Proposizio kausalak.
 - 7.4. Proposizio kontsektiboak.
 - 7.5. Helburuzko proposizioak.
 - 7.6. Proposizio esplikatiboak.
8. Perpausaren elementuen ordena.
9. Lexikoa.

1. Zuzenketa ortografikoak

Hona hemen zuzenketa ortografikoen zerrenda:

$$\begin{array}{ccc}
 & b & b \\
 -a- & m + & \longrightarrow n + \\
 & p & p
 \end{array} \quad (8)$$

Adibidez: *lambidea* $\longrightarrow$ *lanbidea*
barrumbea $\longrightarrow$ *barrunbea*
zuzembidea $\longrightarrow$ *zuzenbidea*

- b- Izen multzoa + ak + kiñ = IM + akkiñ → IM + akiñ.
lagunakkiñ → *lagunakiñ*
- d- [X] soinua duen -g- letra, zuzentzaileak -j- z idazten du.
Angel → *Anjel*
- e- Hasierako r-, bolaka -rr- bihurtzen da.
Rufino → *Errufino*
- f- Zuzentzailearen leherkari ahokari ezpainbikoarekiko joera ozenaren aldekoa da zenbait zuzenketatan, hots, -p- -b-.
jayoperria → *jayoberria*
- g- Zuzentzaileak bustidurak idatzi beharrean, kontsonanteak busti gabe adierazten ditu, horrela, -ll- -l- eta -ñ- -n-.
amilldu → *amildu*
zirtzillkeria → *zirtzilkeria*
biguñki → *bigunki*
atsegiñtsuak → *atsegintsuak*
- h- l/d alternantzia l-runtz jotzen du batzutan.
fraide → *praile*
- i- f/p alternantzia gehienetan p nahiago du eta batzutan f.
Ifar → *Ipar*
fraide → *praile*
familiarakiñ → *pamiliarekiñ*
infernuko → *inpernuko*
prantzezez → *frantzezez*
- j- Diptongoen artean ere aldaketa batzu ematen dira.
Eleizak → *Elizak*
Beeñ → *Beñ*
zieska → *seaska*
- k- Txistukarien artean ematen dira aldaketa gehienak eta garrantzitsuenak.
-Lehenik, Antiak frikatu edo afrikatu bizkar-albeolare eta apikal-albeolareak nahastu egiten ditu. Zuzentzaileak okerrak zuzentzen ditu.

Frikariak	Afrikatuak
Gis-irudiak → <i>Giz-irudiak</i>	Arrots → <i>Arrotz</i>
Eginkisuna → <i>Eginkizuna</i>	Erakutzi → <i>Erakutsi</i>
Diskidan → <i>Dizkidan</i>	Ertsetik → <i>Ertzetik</i>
Usten → <i>Uzten</i>	

- Bigarrenik, Antiak kontsonanteen aurrean jartzen dituen txistukari afrikatuak zuzentzaileak frikatu egiten ditu.

Sinitsgaya → *sinisgaya*
 itzkribua → *izkribua*
 itzkuntza → *izkuntza*
 beltzchoa → *belzchoa*
 ekaitztsu → *ekaiztsu*

- Hirugarrenik, n ondoren dauden frikariak afrikatu egiten ditu.

zinzilik → *zintzilik*
 penitenzia → *penitentzia*

- I- Antiak juntagailu kopulatiboa "eta" idazten du; aldiz, zuzentzaileak batzutan "ta"-ra eraldatzen du.

goarpelari eta... → *goarpelari ta...*
 Bolandotarren eta... → *Bolandotarren ta...*
 S. Franzisko Asiskoaren eta bere lagunak →
Asisko Franzisko ta bere lagunak
 egitasunaz eta → *egitasunaz ta*

2. Azken -a berezkoa. Atzizkiak. Deklinabidea.

Azken -a berezkoa

Zuzentzaileak hitz askotan askotan ez ditu azken -a berezkorik onartzen eta ezabatu egiten du, ondorioz, deklinazioan esate baterako, aldaketak sortzen dituela. Hona hemen Antiak ezarri eta zuzentzaileak kendu dien hitzak:

egia → *egi*
 probinziako → *probinziko*

Ordena → *Orden*
 gauza → *gauz*
 aztarnarik → *aztarnik*
 jayerarik → *jayerik*
 Alemaniako → *Alemaniko*
 Italiako → *Italiko*
 Graziara → *Grazia*
 Franzia → *Franziko*
 banakaen → *banaken*
 gloriak → *gloriz*
 arantza → *arantz*
 lasaikeriarik → *lasaikeririk*

Atzizkiak

Zuzentzaileak erroari atxikituriko atzizki batzu aldatu egiten ditu, atzizki hauek orokorki hizkuntza erromanikoetatik datozelako.

Horrela, adibidez:

pranzes → *pranzitar* (I.A.-1)

Erdaran ugaritasuna edo oparotasuna adierazten duen oso atzizkia, euskerazko -tsu atzizkiagatik aldatzen du.

nekoso → *neketsu* (I.A.-2)

balioso → *baliotsu* (L.B.-16)

Latineko -mentum eta -tio/tionis atzizkitatik datozen -mendu eta -zio atzizkiak -pen atzizkiagatik aldatzen du.

sinistamentua → *sinispena* (I.A.-4)

bedeinkazio → *bedeinkapen* (L.B.-16)

tentazio → *tentapen* (L.B.-16)

Kolpe ekintzetako ideia ematen duen -ada atzizkia, behar bada erdarako -ada (patada)ren jatorri berbera daukalako (9), beste batzuenatik aldatua da.

begirada → *begiratzek* (L.B.-9)

begirada → *begiratua* (L.B.-23)

Gabezia edo aurkakoa adierazteko Antiak des- aurrizki erromanikoa darabil. Baina zuzentzaileak des-hori-ge/-ke atzizkiagatik aldatzen du. Hona hemen R. M. Azkuek atzizki honi buruz diona: "*Ga. Profúsamente debió de usarse este sufijo allá cuando todavía no se introdujo el uso de бага, bage o su metátesis gabe sin. Al "indarga" débil, sin fuerzas sustituyó andando el tiempo indar бага con sus variantes. (...) Sólo tres ejemplos de ge he podido hasta ahora reunir: dos bizkainos, bage desprovisto, y elge (fruta) verde y (persona de poco talento... El tercero, dunge, malvado*" (10). Ikusten dugunez, oso gutxi erabiltzen da, baina antza denez zuzentzailea atzizki honetaz baliatu da des- ez erabiltzearren.

desagertu → *agerketu* (L.B.-10)

desberdiña → *berdingea* (L.B.-20)

Deklinabidea

Deklinabideari buruz, Antiaren itzulpena eta zuzenketaren artean dauden aldaketak bi multzotan bana ditzazkegu, alde batetik, kasu berdinen barru ematen diren aldaketak eta bestetik, kasu aldaketak.

Lehenengo multzoan aurkitzen ditugun zuzenketak hauexek dira:

- Antiak plurala adierazten duten determinante zenbatzaileei pluralizko ezaugarria ezartzen die, zuzentzaileak ondoren mugagabea ezartzen dituelarik. Adibidez,

Askoko degu kontatzea itz bietan →

Asko izango degu itz bitan... kontatzea (I.A.-2)

Beeñ baño geyagoetan → *Beñ baño geyagotan* (L.B.-16)

- Bigarrenez, ikusi bezala, zuzentzaileak azken -a berezko asko kentzen ditu, horrek elementu epentikoak desagerrarazi edo agerrarazi egiten duela edo konsonanteen permutazioa ematen duela, lege fonetikoaren arabera. Adibidez:

aztarnarik → *aztarnik* (L.B.-10): r epentetikoa erori

jayerarik → *jayerik* (L.B.-18): r epentetikoa erori

Ordenako → *Ordengo* (I.A.-5): permutazioa

egikeretako → *egikeretako* (I.A.-6): e epentetikoa jarri

- Hirugarrenik, erakusleene epen tetiko azuzentzaileak ezabatuegi-ten du, adibidez:

onetatik → *ontatik* (L.B.)-2)

onetan → *ontan* (L.B.-3) (L.B.-5) (L.B.-25)

onetarako → *ontarako* (L.B.-25)

- Laugarrenez, Antiak soziatiboaren plurala azaltzeko -ak kiñ akkiñ forma erabiltzen du. Zuzentzaileak bietako k bat ezabatzen du, pluralerako marka -akiñ geratuz.

lagunakkiñ → *lagunakiñ* (I.A.-4)

- Azkenik, fenomeno fonetiko batzuei buruzkoak

Jaungoikoana → *Jaungoikoagana* (L.B.-33)

billereetako → *billereetako* (L.B.-24)

Kasu edo deklinabide atzizkiaren aldaketei buruz edo deklinaziozko anomaliei buruz, hona hemen R. M. Azkuek dioena: "*Es frecuente dar a nuestras desinencias la misma extensión que se les da en castellano a sus correspondientes preposiciones*" (11). Hauxe bera ematen da adibidez, soziatiboa, laguntasuna eta konpainia soilik adierazten bait du, erdarako con preposizioaren balio askorekin nahasterakoan. Garrantzitsuen eta ugariena, soziatiboa eta instrumentalaren arteko nahasketa da. Zorionez, zuzentzaileak era egokian ezartzen ditu. Hona hemen nahaste honen adibide batzu:

deadarrakkiñ → *deadarrez* (L.B.-24)

arreta guziarekiñ → *arreta guziaz* (L.B.-15)

bere buru ernayarekiñ → *bere buru ernayaz* (L.B.-19)

Hona hemen ere, -kin atzizkia gaizki erabilia dagoelakoaren ustez zuzentzaileak egiten dituen aldaketak:

¿Nola utzi zezakean bedeinkaziozko seme ura besteren eskuetan bular arrotzetan, galtzeko aín arrisku aundiarekiñ? →
 ¿Nola utzi zezakean bedeinkapenezko seme ura besteren eskuetan bular arrotzetan, galtzeko aín arrisku aundian?
 (L.B.-16)

Asisko uriak gerra zeukan Perusakoarekiñ —>

Asisko uriak eta Perusakoak gerra zeukaten. (L.B.-30)

Zorigaitz onekiñ galai gazte aek erori ziran —>

zorigaitz onegatik galai gazte aek... erori ziran (L.B.-30)

berarekin geyago ez tratatzea —> *berari geyago ez tratatzea.*

(L.B.-31)

ibillera guziz azkarrarekiñ —> *ibillera guziz azkarrean.*

(L.B.-36)

R. M. Azkuek beste anomali bat deskribatzen digu: "*Sucedee a nuestros escritores que piensan por lo general en castellano o en francés y traducen "sobre esto" (aunque signifique "de esto") onen gañean*" (12). Antiak berdin dagi eta zuzentzaileak zuzendu ere.

S. Franziskoren gañean —> *Franzisko santuaz* (I.A.-3)

eman zien zuzembidearen gañean —> *eman zien zuzenbideaz*

(L.B.-15)

Eta azkenik, orain R. M. Azkueren arabera anomalia betetzen duena zuzentzailea da. "*La confusión que algunos hacen entre la desinencia del caso activo y la del instrumental*" (13). Hauxe bera gertatzen da hain zuzen ere.

Mundu guziak onratua —> *mundu guziaz onratua.*

(L.B.-30)

3. Komuztadura

Koordinazio kopulatiboa, bai disjuntiboa bi edo sintagma gehiagoen artean ematen denean, Antiak mugatzailea eta erlazio atzizkia sintagma guztietan ezartzen du. Zuzentzaileak ordea, joera honen aurka azkeneko sintagman soilik jartzen ditu mugatzailea eta erlazio atzizkia.

marmol miraritsua eta ponteoa —>

marmol miraritsu ta ponteoa. (L.B.-9)

itzuliko da lenago edo geroago —>

itzuliko da len edo geroago. (L.B.-18)

S. Franziskoren aurtasuna eta gaztetasuna —>

Franzisko santuaren aurtasun eta gaztetasuna. (L.B.-35)

4. Atributoa

Antiaren joera atributoa edo predikatiboa mugatua jartzea da, al-diz, zuzentzaileak mugagabea.

Orobat izan zuen Berri-emailea ere bere erritar bat —>
Orobat izan zuen Berri-emalle ere bere erritar bat.
 (L.B.-8)

An izaera agertzen da aundi beziñ zoragarria —>
An izaera agertzen da aundi bezaiñ zoragarri (L.B.-1)

5. Aditza

Zuzentzaileak aditz laguntzailearen baitan aldaketa batzuegiten ditu, orokorki Nor-Nori eta Nor-Nori-Nork kasuetan.

Nor-Nori kasuan ematen den aldaketa nabariena, Antiak izan aditzaren erro bezala -za- erabiltzen duen bitartean, zuzentzaileak -tza-. Horrela adibidez:

zizayotela —> *zitzayotela* (L.B.-10)
 cizayon —> *zitzayon* (L.B.-14) (L.B.-19)
 zizayozkan —> *zitzayozkan* (L.B.-30)

Nor-Nori-Nork kasuan aldiz, Nori kasuko hirugarren pertsona adierazteko singularrako -o- ezaugarria eta pluraleko -e- ezaugarria behin ere, kendu egiten ditu.

ziozkala —> *zizkala* (L.B.-9)
 ziozkan —> *zizkan* (L.B.-16)
 ziezten —> *zizten* (L.B.-20)

Berdin gertatzen da Nor-Nori-ko adibide batetan:

zizayozkatela —> *zizaizkatela* (L.B.-11)

Antiak batzuetan aspektorearen atzizkiak ezartzerakoan oker batzu egiten ditu. Oker horiek zuzenduak izaten dira.

izandu —> *izan* (I.A.-7), hots, izan erroari aspektu perfektua adierazteko ø atzizkia gehitzen zaio.

utzitzen —> *uzten* (L.B.-20), hots, erroa utz da eta horri -ten gehitzen zaio aspektu ez-perfektua adieraz dezan.

Kasu batetan forma perifrastikoa forma sintetikora bihurtzen du zuzentzaileak, dakarren aldaketa bakarra aspektua ez-puntuala bihurtzea dala.

iristen da Umbria izendatzen den ibai eder eta zabal batera
iristen da Umbria deritzon ibai eder eta zabal batera.
 (L.B.-1)

Bi alditan aditzaren denboraren aldaketak gertatzen dira. Lehenik:

Estago dudarik gerekiñ gendukala Bernardo Besseren kon-
 daira sonatu ura, zeñaren izaera eta egiatasuna Bolandotarrak
 ikusierazo duten, aen lembiziko itzak siñalatu dituztelako,
 eskuetaratu eziñ izan bazuten ere. —> *Eztago zer esanik gere-
 kiñ gendukala Bernardo Besseren izen aundiko kondaira
 ura. Bere izaera eta egiatasuna Bolandotarrak ikusierazo zu-
 ten, bere lembiziko itzak agertuaz, eskuetaratu eziñ izan ba-
 zuten ere.* (I.A.-3)

Nahiz eta erdarako testuan ekintzak hurbil egon eta Antiak zentzu
 hori gorde arren, zuzendua izaten den garaia arabera gertaerak
 denboran urrun daudelako agian jazotzen da denbora aldaketa hau.

Beste denbora aldaketan alderantziz gertatzen da: lehen alditik
 orain aldi historikora igarotzen da.

gero eta geyago sentitzen zan, zeruko itzal gizako batek
 inguratzen zuela —> *gero eta geyago sentitzen da, zeruko
 itzal antzeko batek inguratzen duela* (L.B.-27)

6. Perpaus bakunak

6.1. Galderak

Baiezko edo ezezko erantzuna eskatzen duten galderetan, zuzen-
 tzaileak AL partikula ezartzen du laguntzailearen aurrean.

¿orrela bialtzen dezu...? —> ¿orrela bialtzen al dezu?
 (L.B.-26)

¿konbeni zan...? —> ¿on al zan....? (L.B.-27)

6.2. Harridurazko perpausak

Harridurazko proposizioa eraikitzeko Antiak galdetzailea hasieran eta aditzari -n atzizkia ezartzen ditu. Zuzentzaileak, apika, forma honek erdarakoarekin duen antzagatik, Bai adberbioa galdetzailearen ordeztu eta -ela atzizkia -n ordeztu ezartzen ditu, hots,

¡Cero poza sentitzen duen...! —>

¡Bai poza sentitzen duela...! (L.B.-36)

7. Perpaus elkartuak

7.1. Proposizio konpletibak

Proposizio txertatu konpletibetan Antiak gehienetan -ela atzizkia baieztatu kasuan eta -enik ezeztatu kasuan aditz konjugatuari loturik dabil. Baina kasu oso gutxi batzutan, Pierre Laffiteren "*Les anciens auteurs commençaient volontiers par "ezen" ou "baizik-eta" les propositions susordonnées complétives en -la*" (14) esanak adierazten duen joerari jarraituz, proposizio konpletiba luze asko gertatzen denean adibidez, eta perpaus nagusiaren ondoren doazenean, perpaus nagusiaren aditza eta proposizio konpletibaren artean, Villasantek "*partícula introductoria*" deitzen dion "ezen" hitza ezartzen du. Hona hemen, bi kasu:

ezagutu degu, ezen, Fioretian arkitzen diran irakorgai eta gertaera geyenak (...) Bernardo Bessenaren kondairatik bat banaka artuta daudela (I.A.-5)

erantzun zidan, ezen, lirioak aditzera ematen zuela Franziskoren garbitasun aingerukoia (L.B.-33)

Nabaria da ezen partikulak perpaus nagusia eta perpaus txertatua garbiki banatzen dituela, ulermenaren onerako.

Zuzentzaileak aldiz, ezen partikula ezabatu egiten du. Aurreko esanplua honela geratzen da adibidez:

erantzun zidan, lirioak Franziskoren garbitasun aingerukoia aditzera ematen zuela (L.B.-33)

"Esta partícula es fácil que haya sido introducida por analogía con el "que" castellano (y francés) y con el "quia", "quod" del bajo latín" (15), dio Villasantek; eta hauxe bera izan liteke zuzentzaileak dagien ezabaketaren arrazoia.

7.2. Erlatibozko proposizioak

Antiak erlatibozko proposizioak hiru eratan erabiltzen ditu:

– Lehenik eta era arruntena dena, erlatiboa izenaren aurretik ezarriaz. Adibidez:

Erromatik Italiako Ifar alderonz dijoan bidelaria. (L.B.-1)

– Bigarrenez, laguntzen duten izenaren ondoren, aposizio eran agertzen diren erlatibozkoak. Adibidez:

...egia bat, ifiola ere dudatu eziñ ditekenea. (L.B.-20)

– Hirugarrenez, izenaren ondoren ere, bain erlatibozko izenordainez eta galdetzaileaz sortutako erlatibozko proposizioak edo zeharkako erlatiboak. Adibidez:

...bere erritar bat, zefia dembora aldi batean ibili zan
(L.B.-8)

Lehenengo multzoari buruz, guzti hauek erlatibo murrizgarriak dira, izenlagunaren funtzioa betetzen dute eta perpaus txertatuari -n atzizkia erantsiz eratzen dira.

Bigarrenengo multzoan dauden proposizioen egitura honako hau da: lehenik, IS aurkitzen da eta jarraian, IS hori laguntzen duen erlatibozko proposizio substantibatua; sinboloak erabiliz, {IS + IS} edo gehiago sakonduz {(Izlg) + IM + (Det), P + erl + Ø + det}. Nabarienez, bi IS horiek determinantea daramate, hortaz ezin daiteke esan "Jaun zerukoa"-ren antzera izenaren ondoren jarriko Izlg-a denik, hobe litzateke aposizioa dela pentsatzea.

Zaila da perpaus hauen artean zein den murrizgarria eta zein ez erabakitzea. Dena dela, kontu handiz esan daiteke bi motatakoak neurri berean topatzen direla. Adibide batzu jartzekotan hona hemen murrizgarriak kontsidera daitezken erlatibo batzu:

...eskuskribu balioso bat, XIII garreneko beste baten era-
koa, kondaira billakindetarako bide berriak agertzen zituena.
(I.A.-3)

...gertatzen da... ez dagoela lumarik, ez pinzelik aren antz-
irudia ondo atera dezaqueenik. (I.A.-7)

...zeukan itzal eta mendetasun bat, iñork ukatzen etziona.
(L.B.-24)

...au izandu zan asmoa bere bizitza guzian leyalki kumplitu
zuen (L.B.-26)

Eta ez-murritzgarriak:

...Umbriak eta Españiak sortuko zituztela bi Orden Erlijioso
berri, Ebanjelioko argia mundu guzira eramateko eginkisuna
artuko zutenak. (L.B.-8)

...munduak eskeintzen zion atseginezko edontzi urreztua,
beste zenbaiti eriotza erakarri ziona. (L.B.-25)

...bizitza mundutar eta iskambillazkoa, Santuak berak peka-
tuzkoa deituko diona. (L.B.-32)

Baña iritsi au da utsegite gorrotagarri bat, dembora artako
kondairatzalleak berak desegiti zutena. (L.B.-33)

Antiak erlatibo era hau erabili izan zezakeen itzulpenaren ez-
murritzgarri balioa gordetzarren behar bada (gainera kontutan har ez
duela ekialdean murritzgarriak ez diren erlatibozko proposizioak
sortzeko bait- aurizkia erabiltzen, agian ezagutu ere ez). Bestalde,
erlatibozko proposizioa era honetan gehiago nabaritzen da, ulermena
erraztuz.

Hirugarren mota, hizkuntzerromanikoen erara, erlatibozko izenor-
dainez, izenaren ondoren ezarritako erlatibozko perpausa da. Erabil-
tzen dituen izenordainak edo galdetzaileak hauek dira: *zeña* eta bere
deribatuak, *zeñak*, *zeñaren*, *zeñek*, *zeñazaz*, *zeintzuetan*; eta lekuzko
non eta denborazko *noiz*. Gainera, proposizio txertatuko aditza -n
atizikiak amaitzen du.

Zein erlatibozko izenordainari buruz, Antiak beti mugatuan erabil-
tzen ditu, -a mugatzaile singularra erantsiz, eta plurala eta singularra-
rako izenordain ezberdinak erabiltzen ditu, adibidez, nor kasuko
singularrean *zeña* eta pluralean *zeñak*. Baita ere, *zein* honi -*tzu* atiziki

kolektiboa gehitzea, Villasanteren hitzetan Bizkaiko joera dena (16) darabil, *zeintzuetan* adibidez. Eta izenordain hauen deribazioei azkenik deklinabide atzizkiak gehitzen ditu.

Esan ere, zein eta bere deribatuak erabiltzeko era hau Villasanteren ustez okerra dela. Hauxe dio berak: "*Este zein se declina según el paradigma de la declinación indefinida. Por tanto, el caso nominativo pasivo es simplemente zein, el ergativo zeinek (no zeinak), el posesivo zeinen, el datibo zeini*" (17). Litzatekeena da Antiak erdarazko "el cual" izenordainaren artikulua eraginez mugatuan ezarri izatea.

Bestalde, Villasantek horrela dio: "*Este procedimiento (zein erabiltzearena) vale únicamente para las adjetivas explicativas, o sea, para las no restrictivas*" (18) eta Goenagak ere: "*Galdetzaileaz baliatuz sortzen ditugun erlatibo berezi hauek erlatibo ez-restriktiboak edo ez-murritzgarriak deitzen ditugu*" (19). Antiak orokorrean arau hau betetzen du, baina badaude bi kasu betetzen ez dituenak. Hauek dira:

Zorionezkoak echeak, non amak aín ongi ezagutzen duen bere egiñ bidia. (L.B.-18)

Oraín kateaz lotua ikusten banazute ere, etorriko da egun bat, noiz ikusiko nazuten mundu guziak onratua. (L.B.-30)

Zuzentzaileak erlatiboko hiru joera hauen aurrean ezberdin jokatzen du.

Lehenengo joeraren aurrean ez du zuzenketarik egiten.

Bigarren joeran aldiz, bai. Kasu hauetan aposizio gisan dagoen erlatibo substantibatua, mugatzailea kendu ondoren, esplikatzen duen izenaren aurrera eramaten du Izlg funtzioa betearaziz. Murritzgarriak ziren proposizioak berdin jarraitzen dute, hots, ez da zentzua aldatzen. Adibidez, honela gelditzen dira zuzendu ondoren murritzgarrien artean eman diren azken hiru enunpluak:

...gertatzen da... aren antz-irudia ondo atera dezaqueen lumarik, ez pinzelik ez dagoela (L.A.-7)

...iñork ukatzen etzion zeukan itzal eta mendetasun bat
(L.B.-24)

...au izandu zan bere bizitza guzian leyalki bete zuen asmoa
(L.B.-26)

Baina ez murrizgarriak zirenak zuzentzaileak murrizgarriak bihurtzen ditu. Ezberdinak dira adibidez,

...Umbriak eta Españiak sortuko zituztela bi Orden Erlijioso berri, Ebanjelioko argia mundu guzira eramateko eginkisuna artuko zutenak

eta

...*Umbriak eta Españiak sortuko zituztela Ebanjelioko argia mundu guzira eramateko eginkizuna artuko zuten bi Orden Erlijioso berri* (L.B.-8)

...bizitza mundutar eta iskambillazkoa, Santuak berak pekatuzko deituko diona

eta

...*Santuak berak pekatuzkoa deituko dion mundutar eta iskanbillazko bizitza*. (L.B.-32)

Kasu batetan ere, proposizio erlatiboa izenaren aurrean jartzera-koan -ko atzizkiko Izlg arruntean bihurtzen du zuzentzaileak; adibidez,

...munduak eskeintzen zion atsegiñezko edontzi urreztua, beste zenbaiti eriotza erakarri ziona —> *beste zenbaiti eriotza erakarritako munduak eskeintzen zion atseginezko edontzi urreztua*. (L.B.-25)

Zuzentzaileak era honetako erlatiboak aldatzerakoan aldaketa semantiko batzu egiten ditu. Hona hemen batzu:

...eskuskribu balioso bat, XIII garreneko beste baten erakoa, kondaira billakindetarako bide berriak agertzen zituena —> ...*eskuskribu eder bat, kondaira billakindetarako bide berriak agertzen zituen XIIIgarreneko beste baten erako* (I.A.-3)

Adibide honetan, Antiaren testuan bigarren aposizioa “eskuskribu balioso bat”-i buruz ari da, eta “zuzendu” eta gero, aposizioa XIIIgarrenekoa laguntzen du.

...jakindu zuen seme bat jayo zizayola poz aundia eman ziona —> *jakindu zuen poz aundia eman zion seme bat jayo zizayola* (L.B.-13)

Antiaren kasuan, *seme bat jayo zizayola jakiteak poz aundia eman ziola* esan nahi du; aldiz, bigarren kasuan poz aundia semeak ematen dio.

Hirugarren joerari buruz, esan zuzentzaileak ez duela erlatibozko izenordainik onartzen eta denak ezabatzen dituela, proposizio erlatiboa era ezberdinetan moldatuz. Zihur aski izenordain hauek kentzeko arrazoia duten erdal kutsua dela.

Izenordain hauek kendu eta gero, gelditzen den proposizioa gramatikalki egokitzeko hiru bide erabiltzen ditu:

—Lehena, maizena darabilena, erlatibozko izenordainak proposizio txertatua betetzen duen funtzioa eduki dezakeen izenordain pertsonalaz edo adverbioaz aldatzea eta perpaus txertatuko aditzaren -n atzizkia kenduz, perpaus koordinatu eta yustaposizio-koan bihurtzen da. Adibidez: *zeñak onechek*-gatik ordezkatur da, *zeña au*-gatik, *zeñazaz oyezaz*-gatik, *zeintzuetan ayetan*-gatik, *non hemen* edo *an*-gatik, *zeñaren bere* edo *ango*-gatik... Bide honetan, proposizio txertatua zena, orain yustaposiziozkoa edo koordinatua bihurtzen da. Hona hemen adibide batzu:

...kondaira ura, zeñaren izaera —> *kondaira ura. Bere izaera...* (I.A.-3)

...erlikario bati bezala, zeñaren edergarriak adierazten dituzten —> *erlikario bati bezala, ango edergarriak adierazten dituzte* (I.A.-5)

...Botsanora, non egun oro meza entzun eta erasaten zuen —> *Botsanora, eta hemen egun oro meza entzun eta erasaten zuen* (L.B.-20)

Izenordain horiek ezabatzeko era egokiena haxe izan daiteke. Zergatik? Hona hemen Goenagak dioena: "*Hizkuntzalariak ados daude erlatibo murrizgarriak, edo restriktiboak, perpaus txertatuak, menpekoak diren bezala, beste hauek (zeharkako erlatiboak), funtsean perpaus koordinatuak direla*" (20). Eta zuzen-

tzaileak hori egiten du, hau da, koordinazioan edo yustapozioan jarri, horrela sakoneko egitura aldatzen ez delarik.

- Bigarrena, izenordaina ezabatzea eta laguntzen duen izenaren aurrean, erlatibo arruntaren gisan, ezartzea da. Honek arazo hau dakar: murrizgarria ez den proposizioak tasun hori irabazten du, zentzu aldaketa sortuz noski. Hona hemen bi adibide:

...marmol miraritsua eta ponteak, nun dauden otallatuak itz oroigarri oek → *itz oroigarri oek otallatuak dauden marmol miraritsu ta ponteak.* (L.B.-9)

...egun bat, noiz ikusiko nazuten... → *ikusiko nazuten egun bat.* (L.B.-30)

Azken adibidean ez da zentzu aldaketa hain garbi ikusten, lehen esan bezala, adibide hori Antiaren testuan murrizgarri bezala kontsidera daitekeelako.

- Hirugarren bidea, izenordaina ezabatzea eta erlatibozko proposizioa dena, beste proposizio txertatu batean bihurtzea da.

...zorionezkoak echeak, non amak aini ongi ezagutzen duen bere egin bidea → *zorionezkoak echeak, amak bere egin bidea aini ongi ezagutzen dutenean.* (L.B.-18)

Adibide honetan erlatibozko proposizio txertatua, denborazko proposizio txertatua bihurtzen du zuzentzaileak.

...aditzen da itz egiten duela Santuak oi duten moduan, zefiek negar egiten duten lenagoko utsegiteakgatik ezezik, alperkeria eta epeltasunean egon ziran demboragatik ere → *aditzen da itz egiten duela Santuak oi duten moduan, bada, negar egiten dute langoko utsegiteakgatik ezezik, alperkeri ta epeltasunean egon ziran utsegiteakgatik ere* (L.B.-34)

Adibide honetan proposizio txertatua, proposizio txertatu kausalan bihurtzen da.

7.3. Proposizio kausalak

Antiak proposizio kausalak adierazteko lau era darabil:

–Lehena, *-elako* atzizkia izango litzateke. Adibidez:

...Irugarren Ordenakoak diralako eta kordoya daukatelako
(I.A.-9)

–Bigarrena, *zeren* partikula erabili jarraian aditzari *-n* atzizkia ezarritik:

...zeren Franzisko zan Aingeruen Erregiñari egindako orazioen bitartez irichitako semea (L.B.-16)

–Hirugarrena, *bada* konjukzioa erabiliz, zein Villasanteren hitzetan: *“Lo mismo que el equivalente castellano “pues”, el “bada” vasco tiene a veces causal y a veces consecutivo”* (21). Adibidez:

...kontu egiozu ongi aur oni, bada irichiko da aundi izatera Jaungoikoaren aurrean. (L.B.-10)

Liburu au eskeintzen diogu konfianzarekin Obisko Jaunai, bada seguru gaude S. Franziskoren umiltasunak eta Aita Santuarenganako agertu zuen jayera eta mendetasunak on biderik asko emango diotela. (I.A.-8)

–Laugarrena, *-gatik* atzizkia erabiliz.

...atsekaberik ez emateagatik (L.B.-26)

Zuzentzaileak ez du *zeren* partikula onartzen. Arrazoia Villasantek ematen digu: *“Los gramáticos contemporáneos han visto en este uso un calco alienígena o imitación de lo que se hace en las lenguas románicas, y, por ende, lo han proscrito, juzgándolo incorrecto”* (22).

Badirudi Wadingok etzuela izan onen aditzerik, *zeren* ez duen aitatzen Bernardo Besseren lan bakar bat baizik → *Badirudi Wadingok etzuela izan onen aditzerik, bada aitatzen ez du Bernardo Besseren lan bakar bat baizik* (I.A.-3)

...zeren Franzisko zan Aingeruen Erregiñari egindako orazioen bitartez irichitako semea —> *Franzisko Aingeruen Erregiñari egindako orazioen bitartez irichitako semea zelako* (L.B.-16)

7.4. Proposizio kontsekutiboak

Proposizio kontsekutiboak espresatzeko Antiak *aiñ... non...* gehienbat, *ainbesteraino... non...* eta *alako moduan non...* alokuzioak erabiltzen ditu, eta ondorioaren aditzari -n erlazio atzizkia ezarri.

Zuzentzaileak ez ditu forma hauek onartzen, zihur aski erdal ereduaren antza dutelako. Horrela bai graduatzailea (ez beti), bai *non* forma ezabatzen ditu, graduatzailea edo intentsiboa daraman perpausaren eta ondorioaren perpausaren artean yustaposiziozko edo koordinaziozko erlazioa emanez. Hona hemen adibide batzu:

...Ain prestu eta noble ikusten dut, non sentierazten dizkidan esperanzarik atsegingarrienak —> *ain zintzo ikusten dut, eta esperanzik atsegingarrienak sentierazten dizkit* (L.B.-20)

...pekatarien artean aiñ umilla, non edozeñek artuko zuen oetako aunditzat —> *pekatarien artean umilla. Edozeñek artuko zuen oetako aunditzat* (L.B.-23)

...bere palaguakkiñ alako moduan gozatu eta eskuratu zuen, non galai aek... —> *...here itz legunez eskuratu zuen eta galai aek...* (L.B.-31)

Kasu batetan aipaturiko formak kentzen dira, baina oraindik -*raño* atzizkiaren bitartez, proposizio txertatu kontsekutibo bezala jarraitzen du.

...alako moduan non, Asisko biztanleak pozgarrizko deadarrakkiñ deitzen zioten Galayen errege —> *Asisko biztanleak pozgarrizko deadarrez Galayen errege deitzeraño* (L.B.-24)

Zuzentzeko beste era, proposizio txertatu kontsekutiboa beste proposizio txertatu batetan bihurtzea da. Adibidez:

Bere klima edo aizetorkia da aĩn beraa non elurte luzerik eziñ
iñoiz izan ditekcan —> *Bere aizetorkia beraa elurte luzerik
inoiz izan ez lezakeena da* (L.B.-1)

Adibide honetan, kontsekutiboa erlatibozko proposizio sustantiba-
tuan bihurtzen da.

7.5. Helburuzko proposizioak

Aldaketa bat egiten du zuzentzaileak helburua adierazteko atzizkia
aukeratzerakoan, -ko atzizkia -ra atzizkiagatik, hain zuzen.

Gera gaitezen begiratzeko —> *Gera gaitezen begiratzera*
(L.B.-22)

Villasantek horrela dio: "*Con verbo que indica movimiento mate-
rial o espiritual se aplica el sufijo directivo -ra al nombre verbal*"
(23). Baina geratu aditzak mugimendua adierazten al du?

Lehenago ikusi dugunez, zuzentzaileak proposizioen funtzioa alda-
tzen ditu, arrazoia Antiaren espresatzeko moduaren ez onartzea zela,
adibidez, kontsekutibarekin gertatu dena. Baina badago beste funtzio
aldaketa bat, arrazoia dirudienez ulermena hobetzea delarik. Hauxe
da:

Eztago dudarik gerekiñ gendukala Bernardo Besseren kon-
daira sonatu ura, zeñaren izaera eta egiatasuna Bolandotarrak
ikusierazo duten, aren lembiziko itzak siñalatu dituztelako
—> *Eztago zer esanik gerekiñ gendukala Bernargo Besseren
izen aundiko kondaira ura. Bere izaera eta egiatasuna Bolan-
dotarrak ikusierazo zuten, bere lenbiziko itzak agertuaz.*

Hau da, helburuzko proposizioa moduzkoa bihurtzen da.

7.6. Proposizio esplikatiboak

Zuzentzaileak adibidea aurkezteko Antiak darabilen "*nola diran*"
forma ezabatu egiten du, horren ordeaz bi puntu jarriaz.

Kondairazko utsegiteen batzuek, nola diran, "S. Franziskoren Ordena... —> *Kondairazko utsegiteen batzuek: "Franziskoren Ordena... (I.A.-3)*

Prenda oezaz gañera bazituen beste batzu..., nola diran, jonio alegere... —> *Gauz oezaz gañera bazituen beste batzu...: izakera alai (L.B.-23)*

8. Perpausaren elementuen ordena

Antiak perpausaren elementuak ordenatzeko orduan, sarritan aditz sintagmako elementuak aditzaren ondoren ezartzen ditu, eta ez bakarrik sintagmak luzeak direnean, motzak direnean ere bai baizik. Aditzaren ondoren predikatuko elementu guztiak edo bestela, predikatua aditzaren aurrean eta atzean banatuaz ezartzen ditu.

Gaur egun arraroa gertatzen den eta askotan erderismoa (24) deitu izan den ordenamendu hau, hiru arrazoiez batik bat adieraz daiteke.

Lehenengoa Villasanteren hitzetan haxe da: "*Ocurre que cuando los complementos son varios o largos, por este solo hecho, se tiende a colocarlos detrás del verbo*" (25). Adibidez:

...seguru gaude S. Franziskoren umilltasunak eta Aita Santuarenganako agertu zuen jayera eta mendetasunak on biderik asko emango diotela (I.A.-8)

...igarotzen zuen jostaketatan echeko lanbideak uzten zioten dembora guzia (L.B.-20)

...poztutzen ziran ikustean aren garaipenak eta ezagun guziak ekartzen zioten errespetu amoriozkoa (L.B.-21)

...darama ezpañetara munduak eskeintzen zion atsegiñezko edontzi urreztua, beste zembaiti eriotza erakarriko ziona (L.B.-25)

Baina hau ez da arrazoi garrantzitsuena, gehienetan aditzaren ondoren jartzen diren konplementuak ez bait dira asko, ez eta luzeak ere. Hona hemen adibide batzu:

Liburu au eskeintzen diegu konfianzarekin Obispo jaunai
(I.A.-8)

...deritzat onduko dala (L.B.-20)

Gurasoak maite zuten Franzisko amorio biguñenarekiñ
(L.B.-21)

...eta Franziskok eta bere lagunak irichi zuten ostera liber-
tadea (L.B.-31)

Bigarren arrazoia, Villasanteren hitzetan hau ere, hauxe da: *"En el estilo narrativo, es decir, cuando se cuentan sucesos, es frecuente la anteposición del verbo, y ello se explica fácilmente: cuando se narran sucesos, la misma enumeración de los sucesos se concibe generalmente como lo interesante"* (26).

...karzelatu aetako batek zeukan jenio bizia, eta zeraman zor-
rigaitzarekin sumiñdurik, aimbesteraño aserraerazi zien lagu-
nai, non erabaki zuten, berarekiñ geyago ez tratatzea... erre-
gutzen zien arren, barkatu zezayotela, baña ikustean etzuela
ezer aurreratzen, joan zizayon aldamenera (L.B.-31)

Asisko choro ergel batek egiten zion santu gazte oni, dudarik
gabe Jaungoikoak gogargiturik garaipen siñale onrotsu bat,
kondiaretan alakorik irakortzen ez den modukoa (L.B.-28)

Hirugarren arrazoia, Villasanteren hitzetan baita ere, hau izan
daiteke: *"Una de las principales causas o motivos del apartarse del orden normal es el deseo del hablante de hacer resaltar una determinada palabra juzgada por él como de mayor interés en un caso dado"*
(27). Adibidez:

...utziaz aldameneko malletan bere belaunen siñaleak
(L.B.-9)

...eta graziara jayotako aur artan ikustean Jaungoikoak autu
bat (L.B.-10)

...Santua bere gazte demboran merkatar izan zala da egia bat
iñolaere dudatu eziñ ditekeana (L.B.-20, oharra)

...galai gazte aek erori ziran barrengo tristura aundi batean
(L.B.-30)

Zuzentzaileak, aldiz, predikatua aditzaren aurrean nahiago du eta
horrela aditzaren aurretik elementu gehienak ezartzen ditu, elementu
ugari daudenean bateren bat ondoren uzten duelarik, edota elemen-

tuak luzeak direnean ere. Baita ere, zuzentzaileak hirugarren mailako subordinatuak bigarrenekoaren aurretik ezartzen du, baina, esan beza-la luzeegia dalako agian, bigarren mailakoa ez du aditz nagusiaren aurrean jartzen. Adibidez:

...ikusi nuen gure Aita doatsua zegoela mendi tontor batean, lorategi baten erdian, lirio ederra eskuan zeukala —> *gure Aita doatsua ikusi nuen lorategi baten erdian lirio eder bat eskuan zeukala, mendi tontor batean zegoela* (L.B.-33)

...poztutzen ziran ikustean aren garaipenak, eta ezagun guziak ekartzen zioten errespeto amoriozkoa —> *poztutzen ziran aren garaipenak, eta ezagun guziak ekartzen zioten errespeto maitasunezkoa ikustean* (L.B.-21)

Bestalde, aditzaren aurrean galdegaia edo elementu garrantzitsue-na ezartzen saiatzen da.

...gurasoak eman nairik bere bizitza erosoai zegokion moduko aziera on bat —> *gurasoak bere bizitza erosoai zegokion antzeko aziera on bat eman nairik* (L.B.-19)

...agertzen zuen zetorrela berez bizkorra, atsegille eta buru azkarrekoa —> *agertu zuen berez bizkorra, atsegille ta buru azkarrekoa zetorrela* (L.B.-19)

...deritzat onduko dala —> *onduko dala deritzat* (L.B.-20)

Baina oso joera markatua du aditzaren aurrean aditzlaguna ezartze-ko eta batez ere, adberbioa:

...kondairatzalleak ozta ezer esaten digute —> *kondairatzalleak ozta esaten digute ezer* (L.B.-15)

...erantzuten zion leyalki —> *leyalki erantzuten zion*
(L.B.-17)

...ikasiaz chit erraz latinez eta prantzesez —> *latinez eta frantzesez chit erraz ikasiaz* (L.B.-19)

...joan zizayon korrika pobreari —> *pobreari lasterka joan zitzayon* (L.B.-26)

...gogorkiro egun batean bera tratatuaz —> *egun batean gogorkiro bera tratatuaz* (L.B.30)

Izenlagunaren kokapenari buruz, Antiak izenaren eskubiko aldean, nahiz ezkerraldean jartzen ditu. Eskubialdean gertatzen diren gehien-gehienak *-ko* erlazio atzizkiak amaitzen dira, ondoren eskubialdean izateagatik izen sintagmaren determinantea hartzen dutelarik. Bestalde, eskubialdean agertzen diren Izlg gehienak, edo deiturari loturiko lekutasunezko aditzlagunaz osaturiko Izlgak dira (*Bartolome Pisako, Mario Florenziako eta Markos Lisboakorenak ere*) (*Bernardo Besse Akitaniako probinziakoak*), edo instrumentaleko atzizkiak dutenak dira (*Orden erlijiozkoaren, iturri egiazkoetara, beste doai Jainkozko bat*). Izenaren ondoren aurkitzen diren Izlg gehienak, eta aurretik agertzen direnak ere, laguntzen duten izena dagoen IS bakarraren barne daude, dena dela, aposizio gisan jarrita daude beste batzu, bi IS osatuz. Adibidez:

...asmo eragillea / iñori ez ukatzeko limosnik

...garaipen siñale onrotsu bat, / kondairetan alakorik irakortzen ez den modukoa.

Zuzentzailearen jokabidea eskubialdean dauden Izlgak, bai ISren barnean daudenak, bai aposizio gisan daudenak, ezkerraldean kokatzearena da. Hona hemen adibide batzu:

...Bartolome Pisako, Mario Florenziako eta Markos Lisboakorenak ere → *Pisako Bartolome, Florenziako Mario eta Lisboako Markosenak ere* (I.A.-6)

...emalle geyegirañokoa → *geyegirañoko emallea*
(L.B.-20)

...asmo eragillea iñori ez ukatzeko limosnik → *iñori limosnik ez ukatzeko asmo eragillea* (L.B.-26)

...bizitza mundutar eta iskambillazkoa → *mundutar eta iskanbillazko bizitza* (L.B.-32)

Gertatzen den beste ordena aldaketa garrantzitsu bat, Antiak aposizio eran ezartzen dituen erlatibozko proposizioak, izenaren aurrera igarotzean datza. Honetaz lehanago ere mintzatu gara. Adibidez:

...egia bat iñola ere dudatu eziñ ditekenea → *iñola ere dudatu eziñ ditekenea egi bat* (L.B.-20, oharra)

Beste ordenari buruzko aldaketa batzu pertsonaiak izendatzera-koan gertatzen dira. Adibidez:

Aita San Franzisko Asiskoaren bizitza —> *Asisko Franzisko Santuaren bizitza* (Tituloa)

Aita Leopoldo Cherancé —> *Leopold Cherancé Aita*
(Subtituloa)

...Luzio IIIgarrena Aita Santu zela —> *IIIgarren Luzio Aita Santu zela* (L.B.-3)

9. Lexikoa

Gertatzen diren zuzenketatik ugariak lexikoaren arloan ematen dira. Orokorki, hitza mailegua delako baztertzen du, batzutan ezabatuz eta gehienetan beste hitz batez aldatuz. Adibidez:

prenda oezaz —> *gauz oezaz*

enkarguak —> *aginduak*

libre —> *azkatuak*

prestu —> *zintzo*

moduko —> *antzeko*

gisako —> *antzeko*

testamentua —> *azkenaya*

lekutan —> *tokitan*

millagro —> *mirariz*

amorioarekin —> *naitasunarekin*

palakariena —> *lilluragarriena*

pausorik-pauso —> *oinkadaz oinkada*

ez dira falta —> *badira*

benturaz —> *agiyan*

dudarik —> *zalantzik*

konbeni izan —> *on izan*

kanpoak —> *lurrak*

señalatua —> *izendatua*

istant —> *une*

pobrezaren —> *beartasunaren*

merezi —> *irabazi*

kumplitu → *bete*
korrika → *lasterka*
partetik → *aldetik*
giza nobleren → *aundiren*
pensamentu → *gogorapen*
edadean → *adiñean*
palagu → *gainchuritze*
motiboren bategatik → *zerbaitegatik*
pasatzen → *igarotzen*
sentitzen → *nabaitzen*
konbertitu → *biurtu*
giatu → *zuzendu*
estimazio eta kariñoa → *naitasuna*
jenio → *izakera*
alegere → *alai*
galairi → *gazteri*
erretratoa → *irudi-antza*
alchatu → *jaso*
gonbite → *bazkari*
pestak → *jolasketak*
gustu → *gogo*
billaukeri eta gaiztakeriaz → *gaiztakeriaz*
gozatu eta eskuratu zuen → *eskuratu zuen*
gazte piadoso onen → *gazte onen*
portaera eta ibillera → *ibillera*

Afijoren bat mailegu izatea nahikoa du askotan zuzentzaileak hitza aldatzeko.

desagertu → *ezkutatu*
burutanzioa → *gogoa*
desegin → *apurtu edo ezereztu*

Bitxikeria bezala, aipatu zuzentzaileak "dembora" hitza ez duela onartzen. Ikus dezagun orain nola aldatzen duen "dembora" hitza.

demboraren buruan → *urte askoren buruan*
erreboluzioko denboraraiño → *erreboluzioko urteetaraño*
dembora artan → *garay artan*

demborarekiñ —> *garaiz*
dembora guzia —> *beta guzia*
bere gazte demboran —> *bere gaztetan edo gaztearoan*
dembora berean —> *bide batez*
dembora aldi onetan —> *aldi onetan*
gure demborako gaiztakeriaz —> *gure bizitzako gaiztakeriaz*

Ondorioz esan beharra dago, begiratzeko ari garen zuzentzailearen erretratua —> *irudi-antza* osatzeko, lexikoari dagokionean ere garbizale aski nabaria dela, nahiz ez neologismo zalea (zuzenketetan ikusten den bezala) ez eta guztizkoa ere (aldatu gabe utzi dituen hizkuntza erromanikoetatik hitzen zerrenda begiratuko balitz ikusiko litzatekeen bezala).

Ikusten dugunez, zuzentzaileak erdararen kalko izan daitezkeen joserak, ordena, sintaksi osagaiak, zeña, zeren, zein... non..., zer, ezen, nola diran,... formak, atzizkiak, eta maileguak baztertzen ditu gehienbat, beste batzuk jarri horien ordean.

Euskara bere era garbienean ezartzeko joerak, XX. mendeko hasieran indar handia hartu zuen, purismoa edo garbizalekeria deritzan fenomeno sortuz, bertatik bi eskola nagusi sortu zirela: Sabino Arana eta R. M. Azkuerena.

Hortaz, zuzentzailea XX. mendeko hasierako purismo fenomenoaren barnean koka genezake.

IV. Zuzentzailea nor ote?

Laugarren zati honetan, zuzentzailearen izena ematen saiatuko gara, horretarako izenaren hipotesia jaurtiki ondoren, frogatzen lehia-tuz.

Besterik gabe, izena edo hipotesia esango dugu: ustez, Antiarren **Aita San Franzisko Asiskoaren bizitza** itzulpenaren zuzentzailea PATRICIO ANTONIO DE ORCAIZTEGUI izan daiteke.

Hipotesi honen frogaketarekin hasi baino lehen, P.A. Orkazitegi jauna nor zen adieraziko dugu.

1840. urtean Andoainen jaio zen eta 1924.ean Tolosan hil. Bere ikasketak Arantzazun hasi eta Iruña eta Gasteizen jarraitu zituen.

Apeztu egiten da eta zenbait herritatik igaro ondoren, Tolosan finkatzen da artzapez bezala. Ekintza anitz burutu zituen. Editore bezala Lardizabalaren **Testamentu zar eta Berriko kondaira** eta Mendiburu Aitaren **Otoitz gayak** argitaratzen ditu. Autore bezala, prosa, poesia, antzerki lantxoak idazten ditu eta katekesiseko testuak zuzentzen. Arazo linguistikoez idatzi zituen artikuluak **Euskalzale, Ibaizabal, Euskalerrria, Gipuzkoa eta Euskal Esnalea** aldizkarian batez ere, daude banaturik. 1906 urtean **Observaciones para hablar y escribir tolerablemente en nuestro idioma euskaro** liburua argitaratzen du Tolosan.

Lehen froga edo gauzak ildo lojikitik eramanak direla adieraz diezaigukena haxe da: G. de Zumuarregui jaunak artikulua batetan P. Orkaiztegiren bizitzaren lan garrantzitsua azaltzen digu: *"Trabajó de nodadamente por desterrar del idioma giros y locuciones extrañas, y recopiló sus instrucciones sobre este punto en un librito, modelo de concisión y claridad, que publicó bajo el título de Observaciones para hablar y escribir tolerablemente en nuestro idioma (1906). En un folleto fustigó duramente una versión desgraciada del catecismo y escribió él mismo varios, purgados de los errores lingüísticos y hasta doctrinales de que otros, demasiado vulgarizados adolectan"* (28).

Ikusi ahal dugunez, P. Orkaiztegi Purismoaren bidetik joan zitezketen zuzenketetan aritu zen; eta beraz, Antiaren itzulpenaren zuzenketak berak burutua izateko posibilitatea bada.

Posibilitateak zabaldu egiten dira, P. Orkaiztegi Tolosako Eusebio López editorearekin, Antiaren eskuzkribua jaso zuen editorearekin hain zuzen, harremanak zituela kontutan hartzen badugu. P. Orkaiztegi Eusebio Lopezen bitartez liburu anitz argitaratu zituen; hona hemen batzu: **Cristabaren icasbide edo doctrina aita Gaspar Astete Jesuitak erderaz ipiñi zuanetic Guipuzcoaco eusquerara itzuliya**. Orain arguitara ematen da lengo utšune batzubez ordainduric (1904); **Jesusen amore-nekeei dagozten zenbait otoitz-gai**. **Jesusen Konpañiko A. Sebastián Mendiburuk egiñak** (1904); **Observaciones...** (1906); **Una versión desgraciada** (1914) eta oraindik gehiago (29). Harreman honen iduri garrantzitsua P. Orkaiztegi E. Lopezi idazten dion eskutitza litzateke. Eskutitza osoki erakusten dugu, euskararekiko bere pentsamoldearen adierazgarri delako.

Sr. D. Eusebio López

Tolosa, 12 de Junio de 1901.

Muy Sr. mío: Me pregunta V. si me parecería conveniente la reimpresión en su casa de la obra *Jesusen amore-nekeei dagozten otoitz gayak* del Rev. P. Mendiburu de la Compañía de Jesús; y, sin vacilar un momento, contestaré que prestaría V., en mi concepto, un importante servicio á los bascongados en general, y al Clero de estas provincias en especial, con reproducir esta obra en que se trata y desarrolla admirablemente una materia siempre trascendental sobremanera, oportunísima para los católicos en los tiempos que corremos, y de mucho provecho también por otra parte para el estudio práctico de la lengua euskara en que aparece escrita, por abundar dicha obra en giros castizamente bascos, que no he visto empleados por muchos otros autores, aún los reputados como de primera nota. No es aquí mi intención culpar de ello á estos señores, porque, habiendo hecho sus estudios en castellano, latín, francés, ó lo que fuese, y nunca en bascuence; habiendo adquirido la costumbre de pensar y expresarse en idiomas neo-latinos; y respirando constantemente una atmósfera nada vasca (anti-basca para el caso) debía serles bien difícil sustraerse de la influencia de sintaxis extrañas, similares todas entre sí, y antagónicas, á más no poder, á la composición euskara. Pero el P. Mendiburu hizo esfuerzos sobre-humanos indudablemente por discurrir en bascuence lo que en bascuence se proponía decir, procuró, á mi entender, olvidar cualquier otro idioma que no fuese el de Aitor; y preciso es confesar que logró en gran parte lo que se proponía, puesto que vemos que consigue evitar un vicio de locución, que desgraciadamente ha venido empañando las producciones de casi todos los bascófilos que nos ponen en la triste necesidad de leer palabra vasca embutida en moldes y nexos absolutamente anti-euskaros. Me refiero principalmente al intolerable uso del supuesto pronombre relativo *zeñ-zeñek*, *zeña-zeñak*, *zer-zerk*, *zera-zerak*, *nor-nork-norek* al hacer de otras lenguas á la nuestra versiones serviles del pensamiento que hallaron elaborado con enlaces que el euskara rechaza

en absoluto. La versión en esas condiciones será siempre imposible, por la sencillísima razón (á más de otras) de no existir siquiera en bascuence ese pronombre relativo tal cual lo aceptan y usan multitud de traductores: pronombre que en nuestra lengua no hace falta ninguna, pronombre que estorba, pronombre que divide lastimosamente un pensamiento que, sin él, resulta único, sencillo, perfectamente aglutinado, y por consecuencia mucho menos trabajoso, y más comprensible sin comparación.

Si en la lengua basca no ha de reconstituirse su sintaxis originaria (antes y hoy tan estropeada) sería preferible la desaparición del idioma mismo hasta en sus últimos elementos. Quien de otro modo siente no ha dedicado seguramente mucho tiempo á reflexionar en serio sobre este particular. Y cabalmente sería bastante más asequible la reparación del nexa primitivo de la frase que el rebusque de ciertos vocablos sueltos, y que el estudio analógico, en que poseemos ya valiosos trabajos publicados por escritores modernos, de paciencia inconcebible á fe. Estos, fatigados probablemente de su penosa y larga labor de exámen microscópico, llegaron á quererse ocupar luego en la parte sintáctica, y hubieron de contentarse con dictarnos en compendio algunos preceptos de construcción, cuya importancia no responde, ni con mucho, á lo que hasta allí nos habían enseñado con tanta maestría.

Volviendo de esta mi pequeña digresión á la obra del Rev. Padre, debo añadir que no pretendo declararla exenta en absoluto de defectos de expresión genuinamente basca, puesto que, si *quandoque bonus dormitavit Homerus*, también decae alguna vez el P. Mendiburu, usando construcciones que nada tienen de bascongadas, v. gr.: al formar, según estilo evidentemente neo-latino, las oraciones llamadas causales por los gramáticos. En el tomo 1º pág. 52 (edición 1760 en Pamplona, imprenta de J.A. Castilla) dice: *Orra: gañerako gauza guziak... diraute zeren Jaungoikoak daduzkan bere eskuz*; y bien hubiera podido huir esa frase castellana con decir: *Orra: gañeraño gauza guziak diraute Jaungoikok bere eskuz daduzkalako*. En la misma página, y su aparte final, escribe también: *¿Zergatik ote? Zeren ekusten duten batetik beren ezer-eza, ta asiera*

berria... siéndole fácil este otro giro basco: ¿Zergatik ote? Batetik, beren ezer-eza ta asiera berria ekusten dutelako... El zeren y zergatik, que están muy en su lugar al inquirir y preguntar, resultan inadmisibles en lo asertivo.

Más estos defectillos son perfectamente subsanables por el lector. Los defectos serios, los que no reciben corrección sin cambiar totalmente la cadena del pensamiento extraño, sin destruir la frase viciosa resultante de una versión servil, sin deshacer el tejido extraño volviendo á tejer á lo basco, ocurren principalmente en el empleo de los relativos (supuestos) *zeñaren laguntzarekin, zeñari esan nion, zeñarekin joan nintzan*, y demás, y demás. Todo depende del funestísimo error de haberse creído en la posibilidad de traducciones literales entre idiomas cuyos nexos en nada se parecen, sino que son completamente antagónicos. Por desgracia es antiguo este error, y alcanza á muchos escritos; y... como cada uno es padre de sus obras, posible es que á todos no agrade se llame error á lo que realmente es tal, y de consecuencias deplorables, por cierto. Los pronombres interrogativos no consienten relativación para un oído bascongado: otra muy distinta, más delicada y de superiores ventajas, es la sutura basca que puede quien quiere estudiar en Mendiburu y en Guerrico. Este último señor, el más parecido al Jesuita oyarzunense en la expresión bajo el punto de vista que nos sirve para el exámen de composiciones bascas, era ciertamente digno de mayor y mejor aprecio que el que nos ha merecido á algunos bascongados. Su colección de pláticas, de nutridísima doctrina en dos gruesos tomos, no se pudo dar á la imprenta en vida del laborioso Beneficiado de Mutiloa, á causa de condiciones irrealizables, onerosas, evidentemente injustas, que se le exigían para autorizar la publicación.. Murió, pues, sin el consuelo de ver editado su trabajo, y cuando alguna vez fué posible publicarlo, se le infirió otra injuria: la de ingerir en su hermoso catecismo un pegote, de construcción á todas luces inconciliable con la que el autor empleó en cuanto había escrito. Aludo á la hojita comprensiva de la explicación de las variantes que la Santa Bula sufriera después de la obra, y antes de su edición. Esa hoja postiza se encuentra allí dando de bofetadas á Guerrico, porque este construye las oraciones

relativas en pleno basco; mientras que el editor no acertó á escribir sus cuatro líneas sin recurrir al *zeña zeñaren*. ¡Cuánto mejor hubiera sido respetar la castiza frase del difunto, sin manchar aquella ni ofender á este, y publicar en folio aparte cuanto fuese necesario!

Y... ¿habrá por ventura quienes aleguen, haciendo ascos de la lectura de Guerrico y Mendiburu, que el primero escribe en el dialecto goyerriano y el segundo en el de Nabarra; y que, por consiguiente, no son sus obras inteligibles para los bascos de ciertas otras regiones? Serán, tienen que ser poquísimos, los que opongan este reparo, porque, si de ese modo llegamos á discurrir, podemos de hecho vivir en Basconia, habremos nacido en Basconia, de padres y abuelos bascos, descendemos quizás por línea directa del primero que habló bascuence aquí y en otra parte; pero, ciñéndonos á tan estrecho pensar y obrar, escasos serán de fijo nuestros progresos en el idioma basco, y bien poco será lo que el bascuence haya de agradecer-nos hoy ni mañana. Las diferencias accidentales de dialecto á dialecto nunca debieran ser obstáculo serio para el que se siente con algún cariño á la lengua que aprendió de su madre.

Tenga V. la bondad de incluirme en la lista de suscritores á la obra basca cuya reproducción he de ver con gusto preferente; y hago votos por que reuna V. pronto suficiente número de ellos, para poder emprender enseguida, sin temores de un resultado ruinoso, la nueva edición.

No puedo terminar sin advertir á V. que al final de esta podría añadirse una tabla ó nota que indicase las materias que los predicadores podrían elegir para sus pláticas festivas de entre año, pues que á esto, y aun á algo más, se presta en mi concepto la obra del Reverendo jesuita.

De V. at.º S.S. y capellán que le desea buen éxito en su laudable pensamiento,

PATRICIO ANTONIO DE ORCAIZTEGUI. (30)

Bigarren froga multzo bezala, froga gramatikalak edo linguistikoak emango dira. Aipatu bezala, P. Orkaiztegik 1906. urtean **Observaciones para hablar y escribir tolerablemente en nuestro idioma euskaro** liburuaren argitaratzen du. Liburu honetan, izenburuak dioten bezala, euskaraz ongi mintzatzeko eta idazteko erregelak, bai linguistikoak, bai euskalzaleek jarrai behar lituzketen jokatibideekikoak, azaltzen ditu, 48 hain zuzen. Frogaketa aurrera eramateko, lan honen bigarren zatian egin den azterketa linguistikoarekin liburu hau gonparatuz, zuzentzaileak egiten dituen zuzenketak eta P. Orkaiztegik proposatzen dituen erregelak guztian bat datozela ikusi ahal izango dugu.

III apartatuaren hasieran jarri dugun azterketaren klasifikazioa jarraituko dugu, ordena errespetatuz.

Ortografiari buruz, Antiaren testu gainean ematen diren hiru aldaketak P. Orkaiztegik bere liburuaren 33, 36 eta 39. erregelekin bat datoz. Hona hemen 33. erregelak diona: *"Cuando una palabra provenga de otra, que tuviese consonante doble en su origen, conviene no formar empeño en que la derivada siga con aquellas dos consonantes, si de suprimir una de estas no se falta á la claridad -Otza, latza, gatzatienen dos consonantes en sus segundas sílabas, ó en sus únicas otz, latz, gatz, y sin embargo se dirá mejor oztuba, laztuba, lakastuba, gazituba, que otztuba, latztuba, gatzituba"* (31). Erregela hau zuzentzaileak betetzen du, 36. erregela: *"Evítese la confusión de la z con la s"* (32) betetzen duen bezala, ortografiari buruzko -k- apartadoan nabari daitekeenez. 39. erregelak -l- apartaduan agertzen diren "eta" juntagailuaren aldaketataz mintzatzen du, esanez: *"La conjunción copulativa eta debiera usarse en mi concepto bajo las cuatro formas eta, ta, et, t; y realmente se emplean en el hablado dichas cuatro formas, aunque nunca he visto la et en impresos, y rara vez la t sola (...)* azpitik eta gañetik; garbi ta chukun; azkar et'arñi; ogui-t-ardo." (33).

Zuzentzaileak azken -a berezkoak kendu egiten ditu. P. Orkaiztegik ere horrela jokatzekoa du: *"cualquier palabra de carácter limitador hace que el nombre á que acompaña deba ir sin otro limitativo, v. gr.: gauz asko, diru guchi (y de ningún modo gauza asko, diruba guchi) (...)* Hay excepciones de esta regla pero no excepciones gramaticales sino debidas únicamente á la fonetica, en que el baskuence es muy exigente: por regla debería decirse bab gordiña, gatz biguña, etc., y decimos por excepción eufónica baba gordiña, gatz biguña. (...)

Síguese de aquí que la a en tales casos no es orgánica sino una letra de ligadura" (34). Eta aztarnik esateko a hori behar ez omen delako ezabatu egiten da.

Atzizkiei buruzko III.2. zatian azaldu dugunez, *des-* aurrizkiaren ordeztu, gabezia adierazteko *-ge* atzizkia zehazki esplikatu ikusten dugu parrafo honetan: *"Hay que desterrar por completo el prefijo erderico des, sin usarlo nunca en palabras bascas. (... Opino que el prefijo des habría de sustituirse con una sufijación traductora de ese mismo des. Mas ¿dónde hallar el equivalente? (...) Se oye a los aldeanos decir: sagar ori chertatu gabea o chertaka da. En Bizkaya dicen y escriben: deungea, dongea. ¿No se podría uno, atendiendo á estas y otras palabras semejantes, poner en camino de buscar la sustitución del des? Estas locuciones me hacen pensar que el erderico des puede perfectamente suplirse con la sufijación ka, ke, ge segun las reglas fonéticas requieran en cada clase. Podríamos decir argigetu, argigea; por privar de luz, privado de luz; berdingetu, berdingea por desigualar, desigualado."* (35)

Zuzentzaileak kasu sozietatibo eta instrumentalaren arteko nahasketak zuzendu egiten zituen. P. Orkaiztegi, deklinabideko bi kasu hauekin izan beharreko jokaera azaltzen digu esanez: *"Cuando quepa sustituir el caso unitivo, por el caso instrumental o mediativo es bueno hacerlo así. Suena mejor sin género de duda: urez garbituta que urarequin garbituta."* (36)

Aditza aztertzerakoan aditz perifrastikoa forma trinkora igarotzen dueneko kasua ikusi dugu III.5. atalean. P. Orkaiztegi jokaera honekin ados agertzen zaigu: *"se esfuerza uno a crear costumbre de ir conjugando aquellos verbos en su forma arcaica (aditz trinkoak), sin recurrir en lo posible á la perfrasis"* (37).

III.6.1. atalean zuzentzaileak baiezko edo ezezko erantzuna eskatzen duten galderetan *al* partikula ezartzen zuen. Honetan ere bat dator P. Orkaiztegi: *"Muchas preguntas, que requieren contestación terminante, resultan elegantes y graciosas con la partícula al. (...) Cuando la pregunta contenga otra partícula inquisitiva como non, zeñ, nor, noiz, etc., no cabe el uso de al, que ha de ser sustituido en tales casos por ote"* (38).

III.7.2. atalean erlatiboetako proposizioetan ematen ziren aldaketak ikustean zuzentzaileak *zeña*, *non* galdetzaileak zehar erlatiboak osatzeko ez zituela onartzen nabaria iruditzen zitzaigun. P. Orkaiztegi ere,

Purismoko joera horretan gidaturik erlatibo hauek salatuz artikulua asko idatzi zituen (39); lehenago eman dugun eskutitzean agerian dago hau. Bere "obserbazio"tan honi buruz ere mintzatzen da: "*Las oraciones llamadas de relativo son inadmisibles en baskuenze con zeñ, zeña, zeñak; nun, non, zeñtan; zeñetan, zeñsubek, nortsu, nortsubek, nuntsu, zer, zerk, zertsu, zertsuk, zertsubek, y otras partículas ejusdem furfuris. Este pronombre relativo, imitación servil del relativo de los idiomas neolatinos, especialmente del español, es el mayor borrón que nuestros abuelos pudieran aceptar en el euskara. (...) El zeñ, nor, etc., están perferamente para inquirir, para preguntar; pero es preciso ponerse antes sordo, y totalmente sordo, sordo como una tapia, para tolerar se use en presencia nuestra como relativos.*" (40).

Eta III.7.3. ataleko proposizio kausaletako zeren partikularekin antzekoa gertatzen da. P. Orkaiztegik dio: "*Las causales asertivas de la contestación se harían pésimamente con dicho zergatik. Si el interlocutor respondiese: zergatik amak zazpiyak arte esnaratu ez naun cometería un crimen antieuskérico: primero, porque es imposible despojar al zergatik de su caracter esencialmente interrogativo; segundo, porque la -n final de naun es de suyo dubitativo, continuativa, suspensiva. Por consiguiente el concepto no se termina, no puede cerrarse con el naun, y es preciso responder así: amak zazpiyak arte esnaratu ez naulako. (...) El zeren que muchos sustituyen al zergatik es aún más desatinado*" (41).

Proposizio kontsekitibotaz, hona hemen III.7.4. atalean azaldu-riko aldaketen arrazoia izan daitekeena: "*Son intolerables las oraciones ponderativas en la forma que vienen teniendo en escrotos vascos. Solo nuestro poco amor á la lengua natal, y la consiguiente irreflexión y falta de exámen, han podido consentir se diga Ainbeste amatu zuan munduba Jaungoikoak non eman zion bere Seme bakarra; Añ aundiya zan gurdi ura non atetik ezin sartu izan genduan; añ bero zakarra egiten zuan ze guziyok arboladi batean pozik gelditu giñan. Pero ¡señor! qué significan, á que se refieren, qué oficios desempeña ahí ese non ese ze, un noiz y otros adornos por el estilo?*" (42). Gainera, kontsekitiba azaltzeko testu zuzenduaren espresiotan jartzen den -raño atizkiaren ere aurkitzen dugu adibide bat: "*Ainbeste amatu zuan Jaungoikoak munduba non...! en vez de Bere seme bakarra emateraño ainbat maite izan zuen munduba Jainkoak*" (43).

III.8. atalean perpausaren elementuen ordena aztertzerakoan ondorio nagusia predikatua aditzaren aurretik ezartzearena zen. P. Orkaiztegik berdin dio: "*Terminense los conceptos con el verbo catal del pensamiento, ó sea, con el verbo que entraña significación más imperiosa, decisiva, concluyente. Digase por consiguiente: badatorrela diyote, ekarriko dutela diyote en lugar de diyote badatorrela, diyote ekarriko dutela.*" (44).

Beste joera garrantzitsua zuzentzaileak adberbioa edo edozein aditzlagun aditzaren aurretik jartzeko zuena zen. P. Orkaiztegi honek ere bat dator zuzentzailearekin. "*El lugar propio del adverbio basco en las oraciones afirmativas es el inmediato antes del verbo.*" (45) eta "*El destinativo, locativo, unitivo, causativo, privativo, mediativo ó instrumental, y ablativo se han de colocar antes de su verbo regente*" (46).

Izenlagunaren ordenari buruz, zuzentzaileak eta P. Orkaiztegik koinziditu egiten dute. P. Orkaiztegik dio: "*Los posesivos y sus análogos, así como también las palabras que llevan ko, zko, go y cuanto, vertido al castellano se diría con de se antepone: arrizko echea, nere semea, goiko giltza, ango sagarra, gure sorora, Beasaingo alkattea; y no eche arrizkoa, seme nerea, etc.*" (47).

Eta berdin gertatzen da pertsonaien izendatzearekin. P. Orkaiztegik dio: "*Los cualitativos se deben posponer al nombre que califica: su andia, eguzki beroa, mutill egokiya. Por esto no es correto (ni mucho menos) decir en nuestro idioma: San Anselmo, Jaun Alkatea, Jaun apaiza, On Policarpo, sino Anselmo santuba, Alkate jauna, Apaiz jauna, Policarpo ona (mejor jauna) (...) De dos nombres que vengan juntos se ha de anteponer el más limitador, v. gr.: Mendiburu Aita, y no Aita Mendiburu. (...) Los numerales ordinales tienen también que preceder a los sustantivos cuyo orden designan y se dirá: irugarren eguna, laugarren naigabea, seigaren alaba, amargarren Pio, y no á la inversa*" (48).

Lexikoari buruz, ez dago gauza handirik gonbaratzeko. Dagoen bakarra, zuzentzaileak aldaketa hau egiten duela: "Bezala —> Letz" (L.B.-15) eta honi buruz P. Orkaiztegik hau diola da: "*Creo que haríamos buen servicio al mejoramiento de la locución euskara, usando el letz de la alta Guipúzcoa y de Vizcaya en lugar del bezela de la parte baja de nuestra provincia. El letz, variante agradable de la es sin duda más antiguo y mejor que el moderno bezela*" (49).

Gonbaraketa honen bidez, zuzentzailea eta P. Orkaiztegiren artean euskara tratatzerakoan berdintasun asko daudela ikusi dugu. Berdintasun batzu arruntki ematen diranak izan daitezke, txistukarien ortografiari dagozkionak adibidez, baina frogaketan ziurtasunaren seinale diren berdintasun berezi batzu, -ge atzizkiaren erabilera esate baterako, badaude bestalde.

Ondorioz, zuzentzailea eta P. Orkaiztegi, bi pertsonai hauek batu litezkeela, hots, pertsona bera direla pentsa daiteke.

OHARRAK

- (1) Luis Villasante. *Historia de la Literatura Vasca*. 226. parrafoa.
- (2) J. Zabaleta. *Euskal Itzulpenaren Antologia-1*. 132. orr.
- (3) EGAN 1956. 55. orr.
- (4) Ibidem.
- (5) J. Zabaleta. *Euskal Itzulpenaren Antologia-1*. 211. orr.
- (6) SENEZ aldizkari 3. aleko 53. orr.
- (7) Nomenklatura: I.A. Itz-Aurrea, L.B. Lenbiziko Bereziaria eta zenbakia paragrafoa esan nahi dute. Paragrafo bakoitza punto eta aldez banatua dago.
- (8) Oharra: Geziaren ezker aldean doana Antiaren itzulpenekoa da eta esku bialdean doana zuzenduriko testukoa. Ohar honek III. atal osorako balio du.
- (9) Ikus L. Mugika. *Origen y Desarrollo de la Sufijación Euskérica*. 31. orr.
- (10) R.M. Azkue. *Morfología Vasca*. 155. orr.
- (11) R.M. Azkue. *Morfología Vasca*. 320. orr.
- (12) R.M. Azkue. *Morfología Vasca*. 320. orr.
- (13) Ibidem. 325. orr.
- (14) P. Lafitte. *Grammaire Basque*. 758.
- (15) L. Villasante. *Sintaxis de la oración compuesta*. 52. orr.
- (16) L. Villasante. *Sintaxis de la oración compuesta*. 89. orr.
- (17) Ibidem. 92. orr.
- (18) Ibidem. 87. orr.
- (19) P. Goenaga. *Gramatika Bideetan*. 294. orr.
- (20) P. Goenaga. *Gramatika Bideetan*. 295. orr.
- (21) L. Villasante. *Sintaxis de la oración compuesta*. 165. orr.
- (22) Ibidem. 144. orr.
- (23) L. Villasante. *Sintaxis de la oración compuesta*. 139. orr.
- (24) Ikus S. Altube. *Erderismos*.
- (25) L. Villasante. *Sintaxis de la oración simple*. 239. orr.

- (26) Ibidem. 240. orr.
- (27) L. Villasante. *Sintaxis de la oración simple*. 237. orr.
- (28) G. de Zumuarregui. *Don Patricio de Orcaiztegui. Su fallecimiento*. Euskal Esnalea, XIV, 1924, 230-233 orr.
- (29) Ikus J. Arana. *Don Patricio de Orcaiztegui y el idioma vasco* artikulua. Euskal Esnalea, 154-157. orr.
- (30) *Interesante carta (al) Sr. D. Eusebio Lopez (sobre la reimpresión de Mendiburu, Jesusen amore...)*. Euskal Herria, 1961, XLV, 477-480. orr.
- (31) P. A. Orkaiztegi. *Observaciones para hablar y escribir tolerablemente en nuestro idioma euskaro*. 45-46. orr.
- (32) Ibidem. 49. orr.
- (33) Ibidem. 50. orr.
- (34) Ibidem. 84. orr.
- (35) Ibidem. 28-29 orr.
- (36) Ibidem. 41. orr.
- (37) Ibidem. 10. orr.
- (38) Ibidem. 55. orr.
- (39) *El relativo en el euskera*. Euskal Esnalea, 1908, I, 9-10, 20-22, 36-38, 51-53, 88-90, 123-125. orr.
- (40) P. Orkaiztegi. *Observaciones para hablar...* 15-20. orr.
- (41) Ibidem. 23. orr.
- (42) Ibidem. 24. orr.
- (43) Ibidem. 26. orr.
- (44) Ibidem. 41. orr.
- (45) Ibidem. 37. orr.
- (46) Ibidem. 39. orr.
- (47) Ibidem. 36. orr.
- (48) Ibidem. 35-37. orr.
- (49) Ibidem. 52. orr.

BIBLIOGRAFIA

- Sebero ALTUBE. *Enderismos*, Bermeo, 1929. Bigarren argitaraldia, Bilbao, 1975.
- J. ARANA. *"Don Patricio de Orcaiztegui y el idioma vasco"*, Euskal Esnalea, 1926, XVI, 154-157, 174-177.
- Resurrección M^a de AZKUE. *Diccionario vasco-español-francés*, 2. argitaraldia, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1969.
- Resurrección M^a de AZKUE. *Morfología Vasca*, 2. argitaraldia, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1969.
- ENCICLOPEDIA GENERAL ILUSTRADA DEL PAIS VASCO. Literatura I eta II tomoak, Hiztegia.

- Carmelo ECHEGARAY. "Antia". Euskalzale, 1899, III, 65. orr.
- Carmelo ECHEGARAY. "Manuel Antonio de Antia". Euskal Herria, 1894, XXX, 113-115. orr.
- Patxi GOENAGA. Gramatika bideetan, 2. argitarapena, 1980, Zarautz.
- IÑARRA. "Ill-arri batian" (M.A. Antiaren omenezko olerkia), Euskal Herria, 1894, XXX, 116. orr.
- Pierre LAFITTE. Grammaire Basque. Elkar, 1978.
- Xabier MENDIGUREN. "Itzulpen kritikaz", SENEZ, 2, 1985.
- Patricio Antonio de ORCAIZTEGUI. Observaciones para hablar y escribir tolerablemente en nuestro idioma euskaro, Tolosa, 1906.
- Patricio Antonio de ORCAIZTEGUI. Interesante carta al Sr. D. Eusebio Lopez, Euskal Herria, 1961, XLV, 477-480. orr.
- Patricio Antonio de ORCAIZTEGUI. El relativo en el euskera. Euskal Eснаlea, 1908, I, 9-10, 20-22, 36-38, 51-53, 88-90, 123-125.
- Patricio Antonio de ORCAIZTEGUI. Por el euskera. Euskal Eснаlea, 1909, II, 20-25, 33-36. orr.
- Fr. Luis VILLASANTE. Sintaxis de la oración simple. Editorial Franciscana Aránzazu, Oñate, 1980.
- Fr. Luis VILLASANTE. Sintaxis de la oración compuesta. Editorial Franciscana Aránzazu, Oñate, 1976.
- Fr. Luis VILLASANTE. Estudios de sintaxis vasca. Editorial Franciscana Aránzazu, Oñate, 1978.
- Fr. Luis VILLASANTE. Historia de la Literatura Vasca. Editorial Aránzazu, 1979.
- J.M. ZABALETA. "Informazio irabazi eta galera testu juridiko baten itzulpenean. Usurbilgo erriyaren ordenantzak (1888)", SENEZ, 3, 1985.
- J.M. ZABALETA. Euskal Itzulpenaren Antologia-I. Itzultzaile Eskola, 1984.
- G. ZUMUARREGUI. "Don Patricio de Orcaiztegui". Euskal Eснаlea, 1924, XIV, 230-233.

SINTESIS

El año 1.983 fue hallado en el archivo del Ayuntamiento de Tolosa (Guipúzcoa) el texto manuscrito de la traducción al euskara de la Vie de St. François d'Assis (de Fray Leopoldo de Cherancé) llevada a cabo por M. Antonio Antia, traductor asimismo de otras varias obras de piedad y uno de los principales promotores del renacimiento literario en euskara de finales del s. XIX.

Este hecho no sería por sí más relevante, si no fuera porque dicho manuscrito fue corregido (empezado a corregir; sólo se corrigieron la Introducción y el I Capítulo) a comienzos de este siglo, en vistas a su publicación. Dichas correcciones constituyen, en efecto, una de los más precisos testimonios de los debates sobre el modelo de lenguaje literario que en esa época se dan entre las diversas escuelas literarias y lingüísticas: tradicionalistas, puristas neologistas, puristas, etc., dando lugar a una ruptura con la tradición literaria en euskara, cuyas consecuencias todavía hoy día se dejan sentir.

J. M. Garmendia expone en un primer apartado la vida del traductor. M. A. Antia; analiza seguidamente la traducción, según un modelo comparativo desarrollado en un número anterior de esta misma revista por J. M. Zabaleta, tanto en lo que respecta a la transmisión precisa del mensaje (ampliaciones o restricciones) del texto original, como en lo referente a los cambios estilísticos que en la traducción se han operado, y su significado, sobre todo en cuanto pueda indicar sobre la postura comunicativa y las interferencias ideológicas en el traductor.

A continuación, en lo que constituye el capítulo más importante de este artículo, lleva a cabo una comparación casi exhaustiva de todas las correcciones que se han efectuado en el texto original. Establece una tipología de tales correcciones en los distintos niveles ortográfico, lexical, sintáctico y estilístico. Desde esta tipología es posible trazar el retrato del corrector: moderadamente purista en lo referente al léxico, extramadamente restrictivo en todo lo referente a la sintaxis y al estilo, sobre todo en todos los puntos que precisamente desde la crisis de ruptura con la tradición escrita que tuvo lugar en la época de esta traducción hasta prácticamente nuestros días han sido los más debatidos en la gramática tradicional vasca (sobre todo en ciertos tipos de proposiciones subordinadas: proposiciones relativas, causales, consecutivas, completivas...). El corrector aparece, sobre todo en los puntos referentes a la sintaxis, como uno de los antecesores de lo que posteriormente se ha dado en llamar la tendencia de S. Altube.

En el último capítulo de este artículo, J. M. Garmendia propone la hipótesis de que el corrector del texto traducido pudiera ser P. Orcaiztegui, coetáneo del traductor, corrector de varios otros libros para la misma casa editorial a la que acabó perteneciendo el manuscrito comentado y autor de un libro "Observaciones para hablar y escribir tolerablemente en nuestro idioma euskaro" y otros varios artículos, en los que se vierte una teoría gramatical que coincide punto por punto con las correcciones observadas en el manuscrito, tal como pone de manifiesto J. M. Garmendia.

SYNTHESIS

In the year 1983, in the archives of the Town Hall in Tolosa, a manuscript was found of the Basque translation of "La Vie de St. François d'Assis"

(by Fray Leopoldo de Cherancé). The translation was done by M. Antonio Antia, who also translated various other religious pieces of work and who was one of the main promoters of the literary renaissance in Basque in the late XIXth century.

This fact in itself would not be so important, were it not that the manuscript was corrected (only the introduction and first chapter were actually corrected) at the start of this century, with a view to its publication.

These corrections, in fact, constitute one of the most precise testimonies on the discussions on the type of literary language which at that time was used in the various different literary and linguistic schools: traditionalist, neologicist purist, etc. which brought about a break with the literary tradition in Basque, the consequences of which can still be felt nowadays.

J.M. Garmendia in the first section tells of the life of the translator, M.A. Antia. Then he goes on to analyze the translation, according to a comparative model looked into one of the previous editions of this journal by J.M. Zabaleta, with respect to the exact transmission of the message (lengthening or shortening) of the original text, as well as stylistic changes used in the translation, and their meaning –taking special note of what changes may be seen in what is actually communicated and any ideological interference made by the translator.

Following this, comes perhaps the most important chapter in this piece of work where an almost exhaustive comparison is made of all the corrections that have been made and the original text. A typology is set out of these corrections according to whether they are orthographical, lexical, syntactical or stylistic.

From this typology, it is possible to make up a picture of the translator. Fairly purist in lexical terms, extremely restrictive when dealing with syntax and style – especially on the points which have been so debated in traditional Basque grammar (above all to do with certain types of subordinate clauses: relative clauses, causal clauses, consecutive clauses, object clauses...) since the break with the written tradition which took place at the time this translation was made, up until the present time. The corrector, when dealing with syntax, seems like one of the antecedents of what has previously been called the S. Altube tendency.

In the last chapter of this article, J.M. Garmendia brings forward the hypothesis that the corrector of the translated text could be P. Orcaiztegui, a contemporary of the translator, and corrector of various other books for the same editorial to which the commented manuscript came to belong to, and author of a booklet called "Tips on speaking and writing tolerably our Basque language" along with other articles where a grammatical theory is laid out, which coincides point for point, with the corrections made in the manuscript, as J.M. Garmendia points out.